

Makale Geliş Tarihi | Received: 01.06.2024

E-ISSN: 2148-9327

Makale Kabul Tarihi | Accepted: 23.10.2024

<http://dergipark.org.tr/kilikya>

Araştırma Makalesi | Research Article

BİLİMSEL ÇOĞULCULUĞUN POLİTİK YANSIMALARI: FEYERABEND'İN BİLİM ANLAYIŞINDA ARAŞTIRMANIN DEMOKRATİKLEŞMESİ

Mehmet BÜYÜKTUNCAY¹Mete Han ARITÜRK²

Öz: II. Dünya Savaşı sonrası Avusturya'sında ampirizm ve bilimsel yöntem üzerine yazmaya başlayan Feyerabend, önceleri mantıksal pozitivizmle uyum gösterse de daha sonra bu görüşleri eleştirmiş ve Batı biliminin metodolojik standartlarını sorgulamıştır. Batı biliminin iddia ettiği evrenselliğin ideolojik olduğunu ve bilimin birçok şekilde var olabildiğini savunmuştur. Feyerabend'in metodolojik anarşizmi, bilimin sıkı evrensel standartlarla değil, tesadüfler, sıçramalar ve öngörülemeyen olaylarla ilerlediğini öne sürmektedir. Ona göre, bilginin gelişimi için bilimsel yöntemlere çoğulcu bir yaklaşım esastır ve her kültürün kendi bilimsel uygulamasını belirlemesine izin verilmelidir. Bilimsel araştırma çerçevesi farklı tarihsel ve kültürel koşullara göre değişir; bu da mutlak kurallara bağlamsal olanların eklenmesini gerektirir. Feyerabend, buna ek olarak bilimin askeri, ekonomik ve siyasi güçlerin egemenliği altında kalmasını eleştirir. Bu çalışma, Feyerabend'in evrensel karakterli bilimsel teorilerin oluşumu aşamasında tarihsel değer ve bağlamsal girdilerin de etkili unsurlar olduğuna dair görüşlerinin dayanaklarını çözümlenme amacı taşımaktadır. Bunun ardından makale, filozofun pek çoklarıncı düşüncü olduğu gibi bir bilim düşmanı mı yoksa bilimselciliğin önemli bir rasyonel eleştirmeni mi olduğu meselesini ilgili tartışmalar ışığında aydınlatmaya çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Paul Feyerabend, bilim düşmanı, metodolojik anarşizm, bilimsel çoğulculuk, bağlamsal kurallar, eşölçülemezlik

THE POLITICAL IMPLICATIONS OF SCIENTIFIC PLURALISM: THE DEMOCRATISATION OF SCIENTIFIC INQUIRY IN FEYERABEND'S UNDERSTANDING OF SCIENCE

Abstract: Beginning his career in Austria after World War II with his writings on empiricism and scientific method, Feyerabend had initially written compatibly with logical positivism; but he later criticized these views and questioned the methodological standards of Western science. He argued that the claimed universality of Western science was ideological and that science could exist in many ways. Feyerabend's methodological anarchism suggests that science progresses not

¹ Doç. Dr. | Assoc. Prof.

Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü | Dokuz Eylül University, Faculty of Arts, Department of Translation and Interpreting
mehmet.buyuktuncay@gmail.com
0000-0002-2327-3488

² Dr. Öğr. Üyesi | Assistant Profesör

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü | Afyon Kocatepe University, Faculty Of Education, Department of Educatual Sciences
metehanariturk@gmail.com
0000-0003-3773-9610

through strict universal standards but through contingencies, leaps, and unforeseen events. He believes that pluralism of scientific methods is essential for the development of knowledge, and each culture should be allowed to determine its own scientific practice. According to Feyerabend, the framework of scientific research varies according to different historical and cultural conditions, necessitating the addition of contextual rules to absolute ones. He further criticizes the dominance of military, economic and political powers on science. This paper attempts to analyze the foundations of Feyerabend's views on the influence of historical values and contextual inputs in the formation of universal scientific theories. Subsequently, the article will seek to deal with the question as to whether the philosopher is an enemy of science or a significant rational critic of scientism, on the background of the relevant debates.

Keywords: Paul Feyerabend, enemy of science, methodological anarchism, scientific pluralism, contextual rules, incommensurability

1. Giriş

Karl Popper, Thomas Kuhn ve Imre Lakatos gibi önemli bilim felsefecilerinden gerek etkilenip gerekse farklı yönlerden onları eleştiren Paul Feyerabend, teorisinin temellerini bilim felsefesi açısından bereketli topraklar sayılabilecek II. Dünya Savaşı sonrası Avusturya'sında atmıştır. Bu dönemde bilim felsefesinde özellikle ampirizm ve bilimsel yöntem hususlarında yazılar kaleme almaya başlamıştır.³ Kendisinin de kabul ettiği üzere bu dönemde yazdığı metinler mantıkçı pozitivistlerin tavrını tekrar etmekteydi: "Bilim bilginin temelidir; bilim deneyseldir; deneysel olmayan mevzular ya mantıktır ya da saçmalık." (Feyerabend, 1997, s. 74). Bir özeleştirici olarak erken dönemlerinde mantıkçı pozitivismeye yakın durduğunu belirten Feyerabend, ilerleyen felsefe kariyerinde mantıkçı pozitivismi eleştirerek teorisinin hedefine evrensel olma iddiasındaki Batı biliminin yöntembilimsel standartlarını koyar. Birinci Dünya Bilimi diye adlandırdığı Batı düşüncesindeki ilerleme fikrine dayanan bilim anlayışının evrensel geçerliliğinin kendinden menkul olduğunu ve aslında Batı biliminin de doğrudan evrensel olmayan fikirler içerdiğini savunur. Nesnellığe ve niceliğe dayandırılmak istenen bilgi, bu evrensellik iddiasının temelinde yatmaktadır. Fakat Feyerabend'e göre evrensel olarak geçerli bilim düşüncesi de tıpkı başka gelenekler gibi özel tarihsel şartlarda ortaya çıkmış bir düşünce geleneğidir. Bu çerçevede, 1960'larda tüm dünyada ve özellikle de akademide meydana gelen çalkantılar Feyerabend'i önemli ölçüde etkilemiştir. Berkeley'deki öğrenci örgütlenmeleri ekseninde şekillenen Özgürlük Hareketi onun bakış açısını değiştirmiş ve dönüştürmüştür. Söz konusu hareket neticesinde, okul yönetimi kampüsteki çoğulcu siyasi katılım taleplerini kabul etmek ve yönetmeliklerini buna göre değiştirmek zorunda kalmıştır (Preston, 2020). Feyerabend'in bu toplumsal harekete yönelik düşünceleri dikkat çekicidir:

1964'te ve sonraki yıllarda, yeni eğitim politikaları sonucunda, üniversiteye Meksikalılar, Zenciler, Kızılderililer de girmeye başladı. Bir "eğitim" edinebilme umuduyla, bir miktar meraklı, bir miktar mağrur, bir miktar da kafaları karışık, öyle oturup duruyorlardı. Peşinden sürükleyecek insan arayan bir peygamber için ne bulunmaz bir fırsat! Usun yaygınlaştırılmasına ve insanlığın daha gelişmesine katkıda bulunmak için -ussalcı dostlarım böyle diyorlardı- ne bulunmaz bir fırsat!

---

³ Feyerabend bu dönemini şu şekilde özetler: "Hayatımın seyri artık açıktı: gündüzleri teorik astronomi, tercihen pertürbasyon teorisi alanında; akşamları provalar, özel dersler, vokal çalışmaları ve opera [...] gece de astronomi gözlemleri. Buraya kadar çizdiğim bir tablo planımın bir yanını sergiliyor. Ta yukarılarda, erişilmez bir dağın tepesinde, teleskopla lekesiz bir gökyüzüne bakıyorum. Geriye kalan tek engel savaştı" (Feyerabend, 1997, s. 42-43).

Yeni bir aydınlanma dalgası için ne görkemli bir fırsat! Ama ben çok farklı düşünüyordum. Zira anlıyordum ki o güne kadar az çok yontulmuş dinleyicilerime anlatageldiğim o incelikli savlar ve güzel öyküler, fikirleriyle kendi dışında kalan herkesi köleleştirmeyi başarmış küçük bir grubun kendini beğenmiş düşlerinden, düşüncelerinden başka bir şey olmayabilirdi. Ben kim oluyordum da bu insanlara neyi nasıl düşünmeleri gerektiğini söylüyordum? [...] Eşitlik demek, farklı ırklara ve kültürlere mensup insanlann, şimdi artık beyaz adamın manyaklıklarına katılma gibi güzel bir şansa, onun bilimine, onun teknolojisine, onun tıbbına, onun politikasına katılma şansına sahip olmaları demektir. Dinleyicilerime baktıkça aklımdan geçen bu düşünceler, yerine getirmek durumunda olduğum görevden tiksintiyle ve dehşetle soğumama neden oldu. Zira bu görev - şimdi gayet iyi anlıyordum ki - çok usta, çok hilekâr bir köle çalıştırıcısının göreviydi. Ben ise, bir köle çalıştırıcısı olmak istemiyordum (Feyerabend, 1991, ss. 144-145).

Bu anlamda, farklı standartlarla işlemekte olan diğer bilim geleneklerini (nicel ölçümlere dayanmayan, alternatif tıp gibi geleneksel uygulamaları da içeren Üçüncü Dünya Bilimi) peşin hükümlerle çöpe atmamak gerekir. Zira bilimin birçok şekli ve dolayısıyla farklı bilimlerin farklı yöntemsel uygulamaları olduğundan, Feyerabend her kültürün önemli addettiği alanlarda başarılı olan bir bilim şeklini kullanabileceğini söyler (Feyerabend, 1999, s. 9). Dolayısıyla bilimin nihai olmaktan öte, gerçekliğe giden birçok görüşten yalnızca biri olduğunu kabul etmek durumunda kalırız. Ona göre bilimin evrenselliği düşüncesi başlı başına ideolojik bir düşüncedir ve Feyerabend'in yöntembilimsel eleştirisinin temel düsturlarından birisi de bilimleri her türlü ideolojinin esaretinden kurtarmaktır⁴. İdeolojilerin esaretinden kurtulan bir bilim daha özerk ve ilerlemeci olabilir. Feyerabend'in temel hedefi, mevcut bir bilimsel yöntemi yenisiyle değiştirmek değil, herhangi bir mutlak yöntemin sınırlayıcı doğasını göstermektir. Ona göre tüm yöntemler, kaçınılmaz olarak bilimsel araştırmayı bir şekilde kısıtlar. Diğer bir deyişle, Feyerabend kendi amacını entelektüel değil insancıl olarak tanımlar. Bilgiyi geliştirmekten çok insanlara yardımcı olmak niyetinde olduğunu vurgulayarak daha hümanist ve belki de işlevci bir tavır alır (Feyerabend, 1999, s. 18).

Feyerabend, bilimi anarşist bir teşebbüs olarak görür. Şöyle ki tıpkı tarih gibi bilim de rastlantılarla, boşluklarla, sıçramalarla ve tuhafılıklarla ilerler. Bu hususta bilim düşmanı olarak yaftalanmasında etkili olan *Yönteme Karşı* adlı çalışmasının giriş bölümünde şunları dile getirmektedir:

İspatların ve kullanılan retorik benim hiçbir "derin inancımı" ifade etmediğini hep akılda tutun. Onlar sadece insanları akılcı bir şekilde burnuna kanca takıp peşinden sürüklemenin ne kadar kolay olduğunu gösteriyorlar. Bir anarşist, Akıl (Gerçek, Dürüstlük, Adalet ve benzerlerinin) otoritesini baltalamak için Akıl oyunu oynayan gizli ajan gibidir. (Feyerabend, 1999, s. 48)

Düşünür yine aynı eserinin ilerleyen bölümlerinde yapmaya çalıştığı şeyin, bilimi eleştirmek veya bilimin otoritesini yok etmekten ziyade bilim yapma tarzını ve bu tarzın ardındaki zihniyeti eleştirmek olduğunu açıkça ifade eder: "Bir daha hatırlatmak isterim ki, verdiğim örnekler bilimi eleştirmiyor; bilimi kendi saftirik kurallarına tabi kılmak isteyenleri, böyle kuralların yaratacağı felaketleri göstererek, eleştiriyor" (Feyerabend,

⁴ Marksizm türü siyasi ideolojilerin yanı sıra bilimin esas olarak Akılcılık ideolojisinden kurtarılması gerektiğini savunan filozof, akılcılığa karşı argümanlarını daha geniş bir çerçevede *Akla Veda* adlı eserinde ifade eder.

1999, s. 74). Bu anlamda, retorik kullanımını kendi eleştirel şüpheciliğinin hizmetine sokarak katı yöntembilimi ve rasyonalist ideoloji savunucularının da benzer şekilde bir retorik kullanımıyla ilerlediklerini ifşa etme yolunu tutar.

Benzer bir bağlamda, Feyerabend'e göre, bilim tarihinden örneklerle başvurulduğunda görüleceği üzere birçok bilim insanı bilim pratiği içerisinde mevcut yönlemsel çerçeveyi *ad hoc* hipotezlerle eğip bükmek veya doğrudan ihlal etmek suretiyle ilerlemektedir. Tam da bu yüzden Feyerabend, Einstein'ın, "bilim insanı sistematik bilgikuramcısına ilkesiz bir oportünist gibi görünecektir" sözüne kulak vererek, dışsal koşullar ve deney olgularının daima araştırmacıyı bilgikuramsal kısıtlamalardan kaçmaya zorladığını savunur⁵ (Feyerabend, 1999: 34). Böylesi yönlemsel ihlaller istisna değildir; bunlar bilakis normu oluşturur ve bilginin gelişmesi için zorunludur. Üstelik bilim tarihi de benzer yöntem ihlalleriyle doludur. Bu anlamda, bilim pratiği ve teori oluşturma sürecinde basitlik, zarafet ve özellikle de tutarlılık zorunlu şartlar olarak görülemezler. Tutarlılık şartı Feyerabend'e göre tektipleştiricidir çünkü çelişkileri bertaraf etmek pahasına alternatif görüşleri saf dışı bırakır. Bunun iki olumsuz sonucu olacaktır: Birincisi, tutarlılık şartı çoğul bir referans evrenine ve aslında çoğul bir yöntembilime ket vurarak indirgemeci ve tekçi bir yaklaşıma sebebiyet verir. İkinci olarak da Feyerabend'e göre bir bilimsel teori aslen olgularla değil ancak diğer teorilerle karşılaştırılarak ilerleyebileceğinden, tutarlılık şartı alternatif görüşleri saf dışı bırakmakla bilimsel ilerlemenin de önünü alır. Ona göre tutarlılık şartı, çekişen veya mukayese edilen teorilerden daha iyi olan teoriyi değil de daha eski olan teoriyi koruduğu için işlevsizdir:

Bir teoriyi veya hipotezi olgularla uyumadığı için değil de, diğer bir teoriyle, üstelik de doğrulayıcı örneklerini paylaştığı bir teoriyle uyumadığı için eliyor. Böylece o teorisinin henüz test edilmemiş bölümünü bir geçerlilik ölçüsü haline getiriyor. Böylesi bir ölçüyle daha yeni bir teori arasında tek fark yaş ve aşinalıktır. Daha genç teori önce gelseydi tutarlılık koşulu onun yararına işlerdi (Feyerabend, 1999: 50).

Feyerabend'in yöntembilimsel anarşizmini siyasal anarşizmden ayırt etmek elzemdir. Zira kimi siyasal anarşizm tezleri bilimci (*scientist*) bir yapı da sergileyebilmektedir. Oysa Feyerabend, toplumda olduğu gibi bilimde de yasa ve yöntem düşüncesinden bağımsız hareket etme cesareti gösteren her girişimin kaosa yol açabileceğinden korkmaya gerek olmadığını ileri sürer (Feyerabend, 1999, s. 37). Aksine bu yöntemi ve yasayı ihlal edebilen girişimler bize yöntemler çoğulluğunu sağlamak suretiyle içinde bulunduğumuz gerçekliğin özelliklerini veya kavram çerçevesinin sınırlarını keşfetme gücünü verir. Bu keşif de içeriden değil ancak alternatif kavram setleri ile dışarıdan bir yaklaşımla mümkün olabilir. Dolayısıyla yöntembilimsel anarşizm, keşif ve araştırma sürecini kısıtlamayan tek mümkün tavidir.

2. Bilimin Yapısı

Feyerabend için bilim yekpare ve homojen bir pratik değildir. Bilim kimi zaman beklendiği gibi çalışır ve işe yarar, kimi zaman ise yaramaz. Bilimleri oluşturan olay,

---

⁵ Ancak Feyerabend *Akla Veda* adlı eserinin Ernst Mach ve Einstein'ın araştırma yöntemlerinin birbiriyle ilişkisini irdelediği 7. Bölümünde, pozitivist olan Mach'ın mevcut bilim tasvirlerinin uydurma karakterini teşhis ederek aslında pozitivistin kısıtlayıcılığından kurtulmaya çabalarken, Einstein gibi pozitivistme baştan karşı çıkmış birinin araştırmasında nasıl pozitivist yöntemin önemli bir kısmını kullanıyor olduğuna da dikkat çeker.

sonuç ve etmenler genel bir yapı göstermez; bilimsel araştırmaların hepsinde ortak olup başka yerde rastlanamayacak bir takım özel unsurlar yoktur (Feyerabend, 2012, s. 322). Bütün başarılı bilimsel araştırmalar, genel standartlara boyun eğmediği gibi araştırmayı ilerleten adımlar da her seferinde bilinçli bir şekilde atılıyor olmayabilir. Genel standartları çok önemseyip bilimi teorik bir çerçeve dışında göremeyenler yüzünden bilgi teorisi gerçeklik ile temasını kaybetme riskine maruz kalır. Bilim felsefesi ile bilimsel araştırma ve uygulamaların tarihi arasındaki yarıma göz ardı edilmemelidir. Bilimsel prosedürler ve rakip teoriler arasındaki değer yargısı farkları ne derecede keskin olursa olsun, bilim pratiği işlemeye devam etmektedir. Teoriler arasındaki uyuşmazlıklar ya da yöntembilimsel esnemeler, bir bakıma, bilim insanlarının değil felsefecilerin sorunudur. Feyerabend'e göre, bilgikuramsal teorilerin kısıtlılıklarını aşmaya dönük çabaları açık bir şekilde J. S. Mill ve kısmen de Wittgenstein gibi filozoflarda; Boltzmann, Mach, Duhem, Einstein ve Bohr gibi bilim insanlarında görmek mümkündür: "Onlar olmasaydı modern fizikteki devrimler, görelilik ve kuantum mekaniği ve daha sonra psikoloji, biyoloji, biyokimya ve yüksek enerji fiziğindeki gelişmeler imkânsızlaşardı" (Feyerabend, 2012, s. 323). Bilimin sözde evrensel ölçütlerinin ve bilgikuramsal teorilerin bağlayıcılığı ve kısırlığı üzerinde duran Feyerabend'e göre, eğer bir kısım pratik iş görme usullerine 'teori' denebilecekse, bu çeşit teorilere herkes sahiptir.⁶ Ancak onun açıktan yadsıdığı, bilimsel pratik gücünü durağan yapılar içinde donduran büyük ve tekçi sistem inşalarıdır. Çünkü bir bilimsel araştırmayı yönlendiren ölçütler, bilimsel süreçleri yalnızca nesnel bir tartıya vurmaz; aksine bu ölçütler çoğu kez aynı süreçler tarafından oluşturulurlar (Feyerabend, 2012, ss. 324-325). Bu demektir ki monolitik teorilerin çalışmasına yardımcı olan ölçütler, zaten bizzat o teorinin kendisi tarafından belirlenmiş olduğu için, bu büyük teori sistemleri kendi içine kapalı ve kendi kendini zehirler bir hale bürünür. Feyerabend, böylesi yapı kurma çabalarının Mach, Einstein ve Wittgenstein'da bulunmadığını vurgular.

Feyerabend, Karl Popper'in 'eleştirel akılcılığı'nı elitist ve formalist olup insani öğe barındırmadığı için eleştirir. Popper'in yanlışlamacılığının bilimsel keşif sürecini tıkayacağını düşünür, çünkü Popper'e göre yanlışlığı ispatlanan bir teori tümünden elden çıkarılmalıdır. Fakat bu halde, teorik zorlukların üstesinden gelmek adına, gözlem sonuçlarıyla çelişmesine rağmen elde tutulmaya devam edilen teori veya hipotezler, basit bir yanlışlanma nedeniyle elimine edilip beraberinde getirdiği tüm kazanımlar çöpe yollanacaktır. Neticede, Feyerabend kısmen veya tamamen çürütölmüş teorilerin elde tutularak geliştirilmeye çalışılmasını gerekli görmüş; eldeki doğrulanmış teorilerle çelişen yeni hipotezlerin ise üretilerek çoğaltılmasını önermiştir (Mottolini, 2006, s. 307). Bunların eldeki kavram ve veri setleriyle her zaman eleştirel ve kontrol amaçlı bir ilişki içerisinde tutulması gerektiğini düşünmüştür. Feyerabend'in bahsettiği bu çoğaltım ilkesi, mevcut kavramsal çerçevemizi geliştirecek ve alternatif çerçeveler sunabilecek bir girişimi beraberinde getirecektir. Mevcut teorilerle uyuşmayan yeni teorileri çoğaltmaktaki bu ısrar, her bir yeni teoriyle birlikte empirik içerikte görölecek artışa paralel olarak mevcut teorilerin sınanabilirliğini sağlamanın garantisine haline gelmektedir. Eldeki teoriyle uyuşmayan alternatifler üretmeye başlamak için teorinin çıkmaza girmesini beklemeksizin yapılan bu çoğaltımlar, yanlışlanabilirlik ve dolayısıyla sınanabilirlik olanaklarını artırdığı gibi mevcut sorunların tespiti için de zaman kazandırmaktadır. Teorilerin yapısal öneme sahip en önemli unsurlarının analiz

⁶ Feyerabend, mantıksal açıdan bakıldığında, tüm terimlerin teorik olarak kabul edilebileceğini şu şekilde dile getirmektedir: "Mantıksal olarak konuşursak, tüm terimler 'teoriktir'" (Feyerabend, 1981, s. 32).

sonucu değil de diğer teorilerle mukayese ve diğer görüşlerle karşılaştırma aracılığıyla elde edilmiş olması gibi tarihsel olgular, yanlışlanmış empirik içeriği ya da deneylerle çelişen hipotezleri ilk fırsatta elden çıkarmanın yanlışlığını ortaya koymaktadır (Anowai ve Okafor, 2018, s. 510). Şu hâlde, mevcut gözlem ve veri setleriyle çelişen hipotezler ve teoriler üretmeyi buyruk veren bu teorik çoğulculuk, Feyerabend'e göre, zannedilenin aksine bilimsel ilerlemeye somut katkıları olan bir ilkedir.

Feyerabend, bilgi biçimlerinin sınama ve yanılma ile ilerlediği görüşünü 'teorik gelenekler' ve 'tarihsel gelenekler' diye adlandırdığı iki geleneğe mal eder. Tarihsel gelenekler, adetlerin topluma ve kültüre göre değiştiğini göz önünde bulundurarak görece bilgi üretirler (ne var ki bu durum onları anlamsız kılmaz). Teorik gelenekler ise özel koşullara bağlı veya bölgesel bilgiyi kapsayıcı modellere sıkıştırarak nesnel bilgi üretme iddiasındadır. Feyerabend, Popper'i, bu ikinci gelenek içinde gördüğü için eleştirir çünkü Popper, örneğin pozitivism eleştirisi yaparken, tarihsel antagonizmaları basit formel alternatiflere indirgeyerek teorik geleneğe arka çıkmaktadır. Oysa bilim insanları, farklı teorilerin farklı kesitlerini bölük pörçük kullanmakta tereddüt etmeyerek bilimin ve bilimsel keşiflerin Popperci anlamda tündengelimsel sistemlere dayalı teorik bir geleneğe değil, aksine tarihsel bir geleneğe yaslandığı savına uygun daha çok örnek verirler bize (Feyerabend, 2012, ss. 193-196). Tam da bu noktada bilimin ve tarihin çizgisel bir ilerlemeye tabi olmadığı tekrar hatırlanmalıdır ki Feyerabend'in teorik geleneğin soyutluğuna dair eleştirisi anlaşılabilir. Böylelikle yanlışlanan ya da gözlem sonuçlarıyla uyuşmayan teorilerin doğruluk iddialarında nasıl ısrarcı olabildiği de ayrıca kavranabilecektir. Feyerabend için Atomcu teori bu duruma çok uygun düşen bir örnektir. Atomcu teori sık sık çürütülmüş ve ayrıca olgularla çelişir görülmüştür. On dokuzuncu yüzyıl sonunda ise neredeyse metafizik olarak addedilmiştir. Oysa bu teoriye 'inanın' Boltzmann ve Einstein ısrarla bu teoriyi savunmuşlardır. Bu sayede atomculuk her çürütüldüğünde, geri dönerek eleştirileri bertaraf etmiş ve saygın bir teori olarak bilim tarihinde yerini almıştır (Feyerabend, 2012, s. 300). Buradan şu iki dersi çıkarmak her zaman mümkündür: Birincisi nesnel olduğu düşünülen ölçütler ve standartlar tarih içinde ve deneylerle ilişkileri içerisinde kendileri de değişebilirler. İkincisi teorik geleneklerde önseziler dışlandığı için bu gelenekler kavramsal değişikliklere engel olur ve herhangi bir değişiklik meydana geldiğinde onu açıklamaktan aciz kalır (Feyerabend, 2012, s. 307).

Feyerabend'in etkilenecek eleştiriler yönelttiği bilim insanları ve bilim felsefecileriyle olan etkileşimine değinecek olursak, Boltzmann, Einstein ve Bohr gibi bilim insanlarının felsefe üzerinde kalıcı bir etki bırakmaması Feyerabend'i hayıflandırmıştır. Ona göre, 'mektepli felsefe' ile onun inceleme konusu olan bilim arasındaki uçurumu ve bilgikuramsal reçetelerin aldaticılığını Fleck, Polanyi ve Kuhn gibi düşünürlerin fark etmesi, ne yazık ki büyük bir dönüşüme yol açmamış ve felsefeciler tarihsel bir perspektifi benimsememişlerdir. Feyerabend, bilimsel gelişmeyi anlamada tarihsel bağlamın önemini vurgulayan Kuhn'un perspektifine katılmaktadır. Her iki düşünür de, bilimsel ilerlemenin ve rasyonelitenin doğasının, bilimsel teorilerin zaman içindeki değişimini ve dönüşümünü inceleyerek daha iyi kavranabileceği konusunda hemfikirdir. Başka bir deyişle, bilimsel bilgi üretiminin ve kabulünün tarihsel ve sosyal faktörlerden bağımsız olmadığını savunurlar. Metinde de referans verilen Michael Carrier, Kuhn ve Feyerabend gibi tarihselci yaklaşımların, teori seçimi, bilimsel ilerleme ve bilimin rasyonelliği arasında kendine özgü bir ilişki kurduğunu ifade eder. Bu, bilimsel yöntemin evrensel ve değişmez olmadığı, aksine bilimsel toplulukların tarihsel

ve sosyal bağlamı içerisinde şekillendiği anlamına gelir. Dolayısıyla, bilimsel ilerleme, basitçe bir doğruluk birikimi değil, aynı zamanda bilimsel paradigmlar arasındaki geçişler ve dönüşümlerle gerçekleşen bir süreçtir. Bu anlayış, bilimsel rasyonalitenin de bağlamsal ve tarihsel olarak değişebileceğini ima eder (Carrier, 2020, s. 209). Buna göre Kuhn'un paradigmlar ya da disipliner matrisler olarak adlandırdığı, birbirine rakip ya da birbirini zamansal olarak izleyen teorik açıklama çerçeveleri arasında bir seçimde bulunmayı gerekçelendirecek ve teori değişimlerini çizgisel bir evrim şeması halinde haklılaştıracak değişmez metodolojik kriterlerin varlığının yadsınması, Feyerabend'in düşüncesinde de yankısını bulmaktadır. Teori seçimi ya da teori değişiminin rasyonelliğini mercek altına alan Kuhn ve Feyerabend gibi tarihsel yaklaşıma sahip düşünürler, tümevarımsal mantığa ve soyut doğrulamacı akıl yürütmeye karşı duruşlarında ortaklaşmaktadırlar (Carrier, 2020, s. 210; Nola ve Sankey, 2000, s. xi). Tümevarımcı ve doğrulamacı düşünce, bilimsel yöntemle ilişkin bağlayıcı ve evrensel kuralların varlığını savunmakla birlikte bu yöntemsel kuralların, nihai olarak, bilim ve bilim dışı bilme etkinlikleri (sahte-bilim) arasında bir ayrıma varmanın da kesin kriterlerini belirleyeceğini iddia etmektedir. Kuhn ve Feyerabend, yöntemsel tekçiliğe ilişkin şüphelerinin paralelinde, bahsi geçen ayrıma ilişkin kesin kriterlerin varlığını yadsımaya da yakın dururlar (Nola ve Sankey, 2000, s. 1). Feyerabend de tıpkı Kuhn gibi, teorilerin başarısının, olgulara deney ve gözlemlerle başvurularak ölçüldüğü on dokuzuncu yüzyıldaki yerleşik bilim tasarımıyla epeyce büyük bir mesafe almışlardır. Bu iki filozofun bilim etkinliğini anlayıp açıklamaya yönelik tarihsel yaklaşımlarına göre bilim, "katı-olgulara, insanlığın zaman içerisinde keşfettiği ve değişmez kurallarla belirlenmiş 'doğru yöntem' ile yönelmesi sonucu, gerçekliğin ona uygun (onunla örtüşen) bilgisini veren bir etkinlik değildir" (Anlı, 2013, s. 160). Gözlemin teoriye önceliği kabulünün zayıfladığı ve olguların teori ya da paradigmlara göreli sayılmaya başladığı bu yeni durumda, rakip paradigmların ya da çekişen teorilerin birbiriyle karşılaştırılabilirliği de sorunlu bir hal almaktadır. Bu noktada Kuhn'un, ilk kez 1962 tarihinde yayımlanan *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* adlı temel metninde, farklı paradigmların kullandığı kavramların birbirine çevrilemezliği ya da devrim öncesi ve sonrası bilimlere ait teorik dillerin aynı olgu dünyasını kavrarken neredeyse birbirlerine hiç temas etmeyip uyumsuzluk arz etmesi olarak tanımladığı 'eşölçülemezlik' [İng. *incommensurability*] kavramı (Kuhn, 1970, ss. 4, 103, 148) büyük bir öneme sahiptir. Kuhn'dan bağımsız olmakla birlikte, ilginç bir tesadüfle⁷, Feyerabend'in de aynı yıl yayımladığı "Explanation, Reduction and Empiricism" başlıklı makalesinde yaklaşık olarak aynı probleme göndermede bulunmak amacıyla 'eşölçülemez kavramlar'dan ve teorilerin eşölçülemezliğinden (Feyerabend, 1962, ss. 31, 58-59, 74) bahsettiği dikkat çekmektedir. Bu kavramı literatüre sokmalarının devamında, iki düşünürün de bilimsel gelişme ya da ilerlemeyi hakikate yaklaşma ya da gerçekliğe artan oranda bir uygun düşme biçiminde tanımlamaktan benzer derecede uzak oldukları açıktır (Hoyningen-Huene, 2005, s. 164). Kuhn'a ait paradigma-öncesi dönem ve bilimsel devrim gibi kavramlar aracılığıyla bilimsel gelişmenin dönemselleştirmesini sıçramaları göz önüne alarak tasnifleyen yaklaşımın ruhundan faydalanan Feyerabend de, Kuhn gibi bilimsel realist olmaktan uzaktır. Gözlem tümcelerinin teori yükünden arındırılmış bir dil ile

⁷ Feyerabend ve Kuhn'un birbirlerinden bağımsız ya da ancak birbirlerinin bu kavramı geliştirmekte olduklarından kısmen haberdar olarak eşölçülemezliğin türevlerini eşzamanlı olarak üretmelerinin biyografik bir açıklaması için bkz. Hoyningen-Huene, P. Three Biographies: Kuhn, Feyerabend, and Incommensurability. Rhetoric and Incommensurability (R. A. Harris, Ed.) içinde (ss. 150-175). Indiana: Parlor Press.

gerçekçi olarak yorumlanması olanağını yadsıyan adeta bir anti-realisttir (Oberheim, 2006, s. 205).

Ne var ki Feyerabend ile Kuhn arasında, eşölçülemezlik kavramı etrafında gelişen farklılıklar oldukça belirleyici olmak üzere, eleştirilenler tarafından pek çok ayrımdan bahsedilebilmiştir. Olağan bilim dönemlerinde bilimsel geleneklerin uyumsuzluğu Kuhn'un tasarımına göre bilimsel devrim ertesinde ardışık olarak gelişen teorilerin dünyaları arasındaki uyumsuzluk olarak anlaşılmaya başlamıştı. Bu uyumsuzluk ise ardışık teoriler arasında değinilen problem sahalarının, kavramların anlamlarının ve bağlı bulunulan anlam dünyalarının değişiminden kaynaklanmaktadır (Hoyningen-Huene, 1990, s. 488). Eşölçülemezlik kavramı, bilimsel devrimler sırasında kavramların anlamlarının değiştiğini ve rakip teorilerin karşılaştırılmasının zorlaştığını ifade eder. Bu genellikle Kuhn'a atfedilir. Ancak, Feyerabend'in eşölçülemezlik anlayışı daha radikaldir. Yeni teorinin eski teoriyi yer değiştirmesinin, sadece kavramsal bir değişim değil, aynı zamanda daha derin bir ontolojik kopuş olduğunu savunur. Kuhn, bir devrim esnasında yalnızca birbiriyle ilintili küçük kavram gruplarında anlam değişikliği meydana geldiğini söylerken, Feyerabend'in tanımladığı eşölçülemezlik durumu çok daha kapsamlı ve tekil örnekler ötesinde yüksek düzeyli evrensel teoriler arasında cereyan eden bir uyumsuzluğa işaret etmektedir (Hoyningen-Huene, 1990, ss. 488-489; Hoyningen-Huene, 2005, ss. 155, 161-162). Bu bakımdan, Kuhn'un kavramı ele alışı 'yerel/lokal eşölçülemezlik' başlığıyla anılırken, Feyerabend'in versiyonunu 'küresel/global eşölçülemezlik' adıyla anmak daha doğru olacaktır (Hoyningen-Huene, 1990, ss. 489; Hoyningen-Huene, 2005, ss. 160, 162). Hoyningen-Huene (1990), Feyerabend'in eşölçülemezlik kavramını, sahip olduğu toplam seçiklik, uygulama sahası genişliği, uygulanabileceği teorilerin kapsamı ve kavramın yaygınca kullanılma olanağı gibi ölçütler bakımından, Kuhn'un kavramı kullanışına oranla, yüzeysellikten daha uzak, daha odaklı ve derinlikli bulur (159-162).

Diğer yandan, Kuhn'a genelde atfedilen ilerlemecilik karşıtlığı ve irrasyonelizm yakıştırmalarının aksine, kimi eleştirilenler onun Feyerabend'e nispetle geleneksel bilimsel süreçlere daha yakın durduğunu da belirtmektedir. Onun özellikle *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*'nin 1970 tarihli ikinci baskısına eklediği son kısımda ("Postscript"), paradigma kopuşlarından ziyade araştırma süreçlerini yöneten ve herkesçe paylaşılan ortak değerlere yaptığı vurgu kimilerince eserin 1962 tarihli ilk baskısına oranla bir gerilemeye işaret etmektedir (Nola ve Sankey, 2000, ss. 27, 30). Teorileri değerlendirmeyi ve teori seçimini yöneten standartların değişkenliğinden bahseden erken dönem Kuhn yerine, artık bilimsel süreçleri ve teori seçimini yöneten kesinlik, kapsamlılık, yalınlık, tutarlılık ve verimlilik gibi ağırlıklı bilişsel değerleri ön plana çıkaran 1970'lerin Kuhn'unu görmek mümkündür. Araştırmacı topluluğunca paylaşılan bu türlü bir nesnel değerler seti zeminini benimsemiş haliyle Kuhn'un teori değişimi süreci hakkında ortodoks bilim felsefecilerinden farkı oldukça azalmaktadır. (Sankey, 2000, s. 212; Worrall, 2000, ss. 130-31). Feyerabend, Kuhn'un klasik bilim tasarımı ya da Popper'in eleştirel rasyonalizmi karşısında geliştirdiği yönelimlerden epeyce faydalanıp onları geliştirmişse de, ilerleyen dönemlerinde özellikle onun olağan bilim dönemi, bunalım, devrim gibi kavramlarını mantıksal pandomim olarak değerlendirdiği görülür. Kuhn'u öğretilerine karmaşık bir yapı ve karakter kazandırmakla suçlar ve gerçeklikle arasında bu yüzden kapanmayan bir mesafe olduğunu belirtir: "Kuhn öncesi pozitivizm henüz erginleşmemişti ama ne dediği görece belliydi. Kuhn sonrası

pozitivizm hala erginleşmemişti ama artık ne dediği de belli değildi” (Feyerabend, 2012, s. 324).

Feyerabend, Lakatos’u ise Kuhn’a kafa tutma gücü gösterdiği için över. Lakatos, doğrulamacılık ya da yanlışlamacılıkla ilerleyen pozitivizmin bilimleri aydınlatmadığını ortaya koymuştur. Lakatos’un metodolojisi teorik çoğulculuğun gerekliliğini dile getirmeyi başarmaktadır (Carrier, 2020, s. 203). Ancak Lakatos’u, tarihselliğin işin içine karıştığı noktada standartların görelileştiğini fark edememekle eleştirir Feyerabend. Bu anlamda, Lakatos’un bilimsel süreçlerin ardında ortak bir yapı görmesi ve buna dayalı bir akılcılık teorisi geliştirmesi Feyerabend’e göre onun en büyük hatasıdır (Feyerabend, 2012, s. 324; Nola ve Sankey, 2000, ss. 1, 31). Tüm bu sebeplerden ötürü Feyerabend bilimsel araştırmaların hiçbir zaman tamamlanmış bir tablo sunmadığını ileri süren Niehls Bohr’a düşünsel olarak kendini yakın hisseder. O, elde edilen sonuçlara müstakbel araştırmalar için yeni birer başlangıç noktası olmak dışında anlam ve değer yüklememektedir (Feyerabend, 1999, s. 39). Mademki bilimsel araştırma ve keşifler çizgisel olarak veya kapsayıcı soyut modeller dâhilinde her zaman ilerlememektedir, o halde argümana dayanmayan bir gelişme fikrine de olanak tanımak zorunludur. Çünkü argümanlar ileriye değil geriye de götürebilir (Feyerabend, 1999, s. 40). Hatta argümanlar, tıpkı ideolojiler gibi, belli bir hedef kitlesi gözetilerek yapılandırıldığı için adeta aynı dili konuşan dar bir cemiyeti kendisine muhatap alır; bu anlamda da argümanların evrenselliği şüphe götürür. Düşünür, argümanlar hususunda şunları yazar:

Herkeseye değil ancak uygun bir şekilde donatılmış kişilere hitap eder. Ve tüm ideolojik tartışmalarda ortak, genel bir özelliktir bu: Belirli bir görüşü savunmak üzere kurulmuş argümanlar belli kültürlerde kabul, belli kültürlerde ise reddedilen varsayımlara dayanır; fakat argüman sahibi taraf cehaleti yüzünden bunların evrensel geçerliliği olduğunu sanır (Feyerabend, 2012, s. 343).

Bilimsel araştırmada teorilerin veriler ya da gözlemler ile ters düştüğü durumlarda, Feyerabend mevcut teoriyi çürütecek argümanlara karşı-argümanlar ile yanıt vermek yerine daha radikal ve başarılı bir yolun var olduğunu bilim tarihine referansla saptar. Bu yol ‘karşı-tümevarım’dır. Karşı-tümevarım şöyle işler: Çağın aklına ve eldeki deneyimlere ters düşen bir inançla başlar bilim insanı. Bu aykırı inanç yayılır ve akla ters görünen diğer inançlarla kendine destek bulur. Yeni inanç/teoriye göre araç-gereçler yapılır ve elde edilen kanıtlar yeni biçimlerde teorilerle ilişkilendirilir. Böylece başta akla aykırı olan inanç bir çeşit akılsallık kazanır: “Kuramlar ancak manasız bölümleri uzun süre kullanıldıktan sonra açık ve ‘akla yatkın’ hale gelirler” (Feyerabend, 1999: 42). Bu ise istisna değil, aksine normal durumun ta kendisidir. Feyerabend’i böyle düşünmeye iten nedenlerden biri, onun ne kadar eski, saçma ve hatta mitsel olursa olsun bilginizi geliştiremeyecek hiçbir düşünce olmadığına dair inancıdır. Bu karşı-tümevarımcı tutumun diğer bir nedeni ise hiçbir teorisin, alanındaki tüm olgularla uyuşamayacağı gerçeğidir (Anowai ve Okafor, 2018, s. 510). Geliştirilmekte olan teorisin sınıdığı ya da ele aldığı olgular her zaman eski ideolojiler tarafından kurulduğundan, olgularla teoriler arasında her zaman bir çatışma görülür. Özellikle sayısal uyuşmazlıkların bilimlerde çok yaygın olduğuna vurgu yapan Feyerabend, bu uyuşmazlıkların adeta teorileri çevreleyen bir ‘anomaliler okyanusu’ yarattığını ileri sürer. Öyle ki Newton’un yer çekimi teorisi dahi baştan reddedilmesine imkân verecek kadar zorluk ve çatışma barındırmaktadır (Feyerabend, 1999, s. 67). Böylesi durumlarda bilim insanlarının genel

tercihi, teorilerin nitel güçlüklerinin üzerini örten *ad hoc* yaklaşıkları yapmak yönündedir. Bilim insanlarının elindeki veri ve malzemeler müphem olabilir ve tarihi bağlamdan yalıtık düşünülemezler. Ayrıca gözlem dillerinin ideolojik ve kurgusal katmanlardan oluştuğu da göz ardı edilmemelidir. Bu zorlukları aşmak için bilim insanları farklı disiplinlere ya da yardımcı disiplinlere başvurabilirler. Bu sebeplerden ötürü bir teorinin kanıtlarla uyuşmaması durumunda hemen teorinin yanlışlığına hükmedilmemeli; aksine kanıtların *kirletilmiş* oldukları için mevcut uyuşmazlığa düşülmesi olasılığı da göz önünde bulundurulmalıdır:

Kanıtlar ya dışsal süreçlere ancak kısmen tekabül eden çözümlenmemiş duyular barındırdığı için, ya eski görüşlerin terimleriyle sunulduğu için, ya da gelişmemiş yardımcı konular aracılığıyla değerlendirildiği için, teori tehdit altındadır. Kopernikçi teorinin bunların *üçüyle de* başı beladaydı (vurgu aslında var, Feyerabend, 1999: 81).

Gerçekten de Kopernikçi görüş kendi döneminin gözlem ve sağduyusuna aykırı birtakım sonuçlar ifade etmekteydi. Kopernik'in gözlemlerinin ve görüşünün test edilebilmesi için, insanı ve bilme kapasitesini yeni bir biçimde ele alan bir dünya görüşüne ihtiyaç vardı. Açıkça söylenecek olursa, Kopernik'in teorisini ispatlamak ve gözlemlerini değerlendirmek için dünyanın hareketinin yeryüzündeki etkilerini açıklayabilecek yeni bir dinamik, yeni bir meteoroloji ve tüm gözlemleri görme olayının öznel ve nesnel yönlerine bağlayabilecek yeni bir fizyolojik optik bilgisine ihtiyaç vardı (Feyerabend, 1999, ss. 147-148). Feyerabend'e göre, Kopernikçi kozmoloji örneğinde de görüleceği üzere, yeni görüş kendisine gerekli yardımcı bilimlere eklenene kadar elde tutulmalıdır. Çünkü bir teorik gelişmenin ilk aşamalarında ortaya çıkan çelişki ve gözlem-teori çatışmaları sadece eski ve yeninin aralarında faz farkı olduğunu gösterir; hangi görüşün daha iyi olduğunu değil. Feyerabend'in Kopernik örneğinden yaptığı çıkarım şudur ki yeni bir bilimsel araştırma yerleşik algı teorisini akliselim düzleminde bertaraf edemeyeceği için, yeni teori 'metafizik' ya da spekülatif bir yapıya büründürülür. Bu sayede "bizi teorilerin daha belirsiz ve deneysel içerik olarak daha zayıf olduğu eski evreye götüren geriye doğru bir hareketle, bilim tarihinde yeni bir dönem başlar" (Feyerabend, 1999: 150). Yerleşik açıklama ve teorilerden şimdilik gelişigüzel biçimde ayrılan yeni görüş oluşumu aşaması, aynı zamanda yardımcı bilimlerin gelişimini de destekleyerek hızlandırır. Böylelikle Feyerabend'e göre yeni görüşlere bağlılık, şayet statüko aşılacak isteniyorsa, ancak argümanlardan farklı yollarla ve kimi zaman da ilk başta akıldışı görünebilecek stratejilere ve unsurlara başvurmak suretiyle sağlanır. Farklı teorilerin eleştirilmesini olanaklı kılan teori üstü ve ortak bir gözlem dilinin olmadığı bu noktada, görünürdeki akıldışı vasıtalara başvurmaktan kasıt, yukarıda açıklanmış olan çoğaltım ilkesidir. Bu ise öncelikle Feyerabend'in yöntemsel çoğulculuğuna, ardından da felsefi çoğulculuğuna işaret etmektedir (Demir, 2000, s 134; Carrier, 2020, s.205). Karşıt verilerin varlığının, bir teoriyi elden bırakmak için yeterli olmadığını keşfi militan bir yanlışlamacılıktan ayrılır. homas Kuhn, rakip ve eşölçülemez teoriler arasında karşılaştırma yaparken, irrasyonalizmden kaçınarak yalınlık, doğruluk ve verimlilik gibi nesnel değerlere başvurur (Hoyningen-Huene, 1990, s. 490). Benzer şekilde, Feyerabend da yanlışlanan teorilerin korunması ve çoğaltım ilkesi gibi değerlere vurgu yapar. Ancak Feyerabend, Kuhn'dan belirli noktalarda ayrılır. Feyerabend'in bu yaklaşımı, onun teori seçimi sürecinde mutlak bir irrasyonalizme düşmekten kaçındığını gösterir. Eşölçülemez teorilerin çoğaltılması ve bakış açılarının artırımına gidilmesi, teori seçimi sürecini

rasyonel yapmaya yetmese bile, en azından Feyerabend'in bilimsel gelişmeyi hala ilerlemeci bir tutumla değerlendirdiğine kanıt teşkil eder (Hoyningen-Huene, 2005, ss. 163-164). Çünkü teorilerin çoğalmas ve bakış açılarının artışıyla, bunların her birinin bir diğerini daha belirgin bir hale gelmeye zorlayacak türden bir ilişkilene biçimi de artış gösterecektir.

Oberheim'a göre, Feyerabend, bilgi arayışında alternatiflerin çokluğunu ve bu çoğulluğun gelişmeyi sağladığını savunarak teorik çoğulculuğu; bu çoğulluğu uygulamak için çeşitli yöntemler önererek de metodolojik çoğulculuğu benimseyen bir düşünürdür (Oberheim, 2006, s. 206). Tekil bir metodoloji geliştirmekten özellikle kaçınan Feyerabend'in metodolojik bir çoğulculuğu uygulama biçimine, en başında, onun bilgi arayışında ve teori analizlerinde pek çok pozisyondan içkin eleştiri geliştirebiliyor olması örnek gösterilebilir. Eldeki konuya tekil ve tutarlı bir pozisyondan yaklaşmayan Feyerabend'in ısrarla sürdürdüğü yöntemlerin başında, eleştirdiği felsefi pozisyonların dilinden meseleye bakarak *ad hominem* argümanlar geliştirmek gelir. Aynı konuyu farklı yönlerden ve kendi teorik önvarsayımlarını minimize ederek ele almasına yarayan bu *ad hominem* argümanlar, onun bilimsel bilgiye çoğulcu yaklaşımının zemininde yatmaktadır (Oberheim, 2006, ss. 220, 226, 284). Öyle ki pek çok kez tekil bir pozisyonu savunuyor olduğu varsayımıyla okunarak tutarsızlıklarla dolu olduğu yönündeki eleştirilere maruz kalan *Yönteme Karşı* adlı kitabı, aslen bir kolajlar bütünü olup onun *ad hominem* argümanlarla ördüğü adeta bir yöntemli tutarsızlık dersi niteliğindedir. Bu anlamda aklın otoritesine karşı aklın yöntemleriyle savaşan bir ajan retorığı kullanmasının mantığı da onun bu çoğulculuk ısrarında anlaşılır hale gelir. Gözlem tümcelerinin teori yüklü olmasına dayanan Feyerabend'in empirizm eleştirisi, eşölçülemezliğe yaslanan bir çoğulculuk ve rasyonel çekişme olanağını ön plana çıkarmaktadır (Oberheim, 2006, s. 234). Onun çoğulcu bilimsel yönteminin zeminini teşkil eden şey, rakip teorilerin olguları ortaya koyma biçimlerinin çekişmesine dayalı bir sınama modeline sahip oluşudur. Buna göre, teoriler olgularla karşılaştırılarak değil, başka teorilerle karşılaştırılarak ölçülür (Oberheim, 2006, s. 229). Çünkü olgular daha en baştan teorik yorum olma niteliği taşırlar ve buna göre bilimsel ilerleme de kabul görmüş olguların bir yeniden-yorumlanmasıyla olanaklıdır. Eşölçülemez alternatiflerin karşılaştırılması ise teori karşılaştırmasının daha verimli bir yoludur. Bir T teorisi olmaksızın, dirençli bir K kanıtı asla T teorisini çürütmek için deneye sokulmayacak, buna gerek görülmecektir. Empirik içerik artışını beraberinde getiren bu çoğulculuk tutumu teorilerin sınama koşullarını da artıracaktır (Oberheim, 2006, s. 248). İşte, en başta akıldışı, metafizik ya da spekülative alternatiflerin çoğaltımı gibi görünen şey aslında bilimsel ilerlemenin bir desteği haline gelmektedir. Aksi halde, bir teoriyi yanlışlamalardan koruyup onlara dirençli hale getirmek onu dogmalaştırmakla eş anlamlıdır. Spekülative hipotezlere açık oluşu, Feyerabend'in, bu hipotezleri bir örtüşme ya da kesinlik kriterine göre değil, bir verimlilik kriterine göre değerlendirdiği anlamına gelmektedir (Oberheim, 2006, s. 266). Onun eşölçülemez kavramlar kavrayışından hareketle savunduğu metodolojik ve epistemolojik çoğulculuk ve buna bağlı bilimsel gelişme fikri, farklı teorilerin mutlak anlamda karşılaştırılmaz olduklarına asla işaret etmemektedir (Hoyningen-Huene, 2005, s. 162). Eşölçülemezliğin teorilerin karşılaştırılmazlığı ile aynı anlama gelmemesi Kuhn için de Feyerabend için de farklı gerekçelerle, geçerlidir. Kuhn'un geliştirdiği eşölçülemezliğin yerel ve kısıtlı kapsamından dolayı bu eşölçülemez teorilerin empirik sonuçlarının bir kısmı rasyonel bir biçimde karşılaştırılabilir. Hatta farklı teorilerin daha genel kapsamda yalınlık, verimlilik ya da öngörü güçlerine dayalı olarak sahip olduğu beceriler zemininde

karşılaştırmaları da olanaklıdır (Hoyningen-Huene, 1990, ss. 489-490). Feyerabend'in daha evrensel kapsamlı eşölçülemezlik anlayışına göre ise teoriler ne içerik ne mantıksal ilişkiler ne de gerçeğe uygunluk üzerinden karşılaştırılabilmektedir. Teorilerin neredeyse tüm sonuçları ona göre eşölçülemezlik ile kirlenmiştir. Ancak Feyerabend'e göre de rakip teoriler arasında hala çeşitli biçimsel karşılaştırma ölçütleri bulmak mümkündür. Teorilerin ilk ilkelerden gözlemlere uzanan türetimlerinin uzunlukları, yaptıkları yaklaşıkları türleri ya da iç çelişkilerinin ortaya çıkma sıklığı gibi karşılaştırılabilecek unsurlar hala mevcuttur. Bu listeye metafizik, toplumsal ya da öznel yargıların teorilere sızma biçimlerinin karşılaştırılması ve dolayısıyla teori seçimini etkilemesinin ele alınışı da katılabilir (Oberheim, 2006, ss. 236, 239, 241, 243).

3. Feyerabend'de Bilimsel Yöntem ve Galileo Örneği

Feyerabend'e göre Galileo'nun da Kopernikçi teoriyi geliştirirken yaptığı tam olarak yukarıda sözü edilen akıl dışı vasıtalarla başvurmakta oluşudur. Çünkü Galileo'nun zamanında Kopernikçi görüş çok aşikâr bir biçimde olgulara ters düşmekte idi ve revaçta değildi. Hatta Galileo'nun kendisi bile Kopernikçi görüşe yanlı demek zorunda kaldı (Feyerabend, 1999, s. 67). Ancak Galileo, Kopernik'i hem olgular hem de mevcut teoriler karşısında pes etmediği ve karşı-tümevarımcı şekilde davrandığı için takdir eder. Feyerabend'e göre, Galileo da tıpkı Kopernik gibi deneyimlerin yeni bir görüşle en baştan değerlendirilmesini gerektiren, sağduyusal hakikatlere karşı spekülâtif düşüncüyü içinde barındıran ve hatta metafizik unsurlar içeren bir 'deneyim' icat etmiştir (Feyerabend, 1999, s. 107). Galileo, Kopernik'in teorisini tehdit eden duyuları değiştirmeye girişir ve teleskop aracılığıyla bu duyuların çıkardığı zorluğu bertaraf ettiğini ilan eder. Ancak teleskopun gökyüzünün doğru görüntüsünü veriyor olduğu herhangi bir teorik zemine dayanıyor değildir. Galileo'nun başarısı sıklıkla bilimsel rasyonalizmin dini dogmatizme karşı bir zaferi olarak kutlanır. Ancak Feyerabend, Galileo'nun başarılarının yalnızca ampirik deneyler ve mantıksal akıl yürütmenin sonucu olmadığını, aynı zamanda önemli miktarda stratejik ikna ve yerleşik normlar ile fikirlerin yeniden yorumlanmasını da içerdiğini vurgular (Farrell, 2011, ss. 18-24). Feyerabend'e göre bu, bilimin gerçekte katı bir metodolojik süreçten ziyade fikirlerin, metodolojilerin ve sosyokültürel faktörlerin karmaşık bir etkileşimi yoluyla ilerlediğinin bir ifadesidir. Feyerabend'in eleştirilerinin bilimin altını oymayı değil, metodolojik çoğulculuğu⁸ savunarak onu zenginleştirmeyi amaçladığını kabul etmek çok önemlidir. Bu çoğulcu görüş, dinamik ve kapsayıcı bir anlayışın önünü açar ve zannedilenin aksine bilimde bütünselliği zayıflatmaz; daha sağlam, esnek ve bağlama duyarlı bir uygulamaya olanak tanır.

Galileo, bu yeni deneyimi inşa ederken ad hoc hipotezlerden yararlanmakta ve bir tür savunuculuk faaliyeti yürütmektedir. Gözlem sonuçlarıyla çelişse bile, akla yatkın görünen teorik ilkeleri hiçe sayan bir karşı-tümevarım yaklaşımı sergilemektedir. Galileo'nun Kopernik'i destekleme biçimini ve yürüttüğü bu savunuculuk çabalarını, Feyerabend'in kendi ifadeleriyle daha detaylı inceleyelim:

---

⁸ Metodolojik çoğulculuk, hiçbir araştırma yönteminin doğası gereği diğerlerinden üstün olmadığına inanmak da dahil olmak üzere çeşitli bilgi kaynaklarında değer bulmayı içerir (Barker ve Pistrang, 2005; Barker, Pistrang ve Elliott, 2002).

Kopernikçi görüşün doğruluğuna kanaat getiren ve evrensel olmasa da oldukça yaygın bir inancı, istikrarlı bir deneyime duyulan inancı paylaşmayan Galileo, Kopernik'i destekleyebilecek, ama herkesin de kabul edebileceği türde olgular aramaya başladı. Aradıklarına iki farklı yoldan kavuştu. İlk olarak günlük deneyimin *duyusal çekirdeğini* değiştiren ve yerine şaşırtıcı ve açıklanmamış olaylar koyan *teleskopun icadıyla*; ve aynı deneyimin *kavramsal bileşenlerini* değiştiren, kendi imalatı bir *görelilik ilkesi ve dinamikle*. Ne teleskopik görüngüler ne de yeni hareket düşüncesi sağduyuya (veya Aristoculara) uygundu. Zaten bu bağlamda geliştirilen teorilerin yanlışlığı da kolayca gösterilebilirdi. Yine de bu yanlış teoriler, kabul edilemez görüngüler, Galileo'nun elinde, Kopernik'e arka çıkan güçlü kanıtlara dönüştüler [...] günlük deneyimin zengin ambarında ne varsa argümanlara boca edildi [...] hatırlatılmak istenen olgular yeni bir şekilde düzenlendi, yaklaşıkları yapıldı [...] öyle ki sonunda *yeni bir tür deneyim* ortaya çıktı, neredeyse yoktan *imal edilmiş* bir deneyim. Sonra yeni deneyim okuyucunun zaten onunla yatıp kalktığı duygusu uyandırılarak *sağlamlaştırıldı*. . . oysa bu deneyimin kavramsal bileşenleri, sağduyunun kavramsal bileşenlerinden çok daha spekülatafi [...] Galileo'nun biliminin *örneklemeli bir metafizik* üzerine kurulu olduğunu söyleyebiliriz [...] Ben Galileo'nun gerçekte yaptığı şeyin çürütülmüş teorilerin [Kopernikçi yerin hareketi düşüncesi ile teleskopik görüntünün gökyüzünü sadık biçimde yansıttığı görüşü] birbirini desteklemesini sağlamak, bu şekilde önceki kozmolojiyle (gündelik deneyim dahil) oldukça zayıf bağları (belki de hiç) olan bir dünya görüşü inşa etmek, bu kozmolojinin algısal elemanlarıyla ancak bugün hakiki teorilerle (fizyolojik optik ve süreklilik teorisi) değiştirmekte olduğumuz sahte bağlantılar tesis etmek ve mümkün olan her yerde eski olguların yerine salt Kopernik'i desteklemek amacıyla *icat ettiği* yeni bir deney türünü koymak olduğunu öne sürüyorum (vurgular aslında var, Feyerabend, 1999: 157-58).

Süregelen Kopernik-Galileo çizgisindeki tartışmalardan da hareketle, Feyerabend, çeşitli yöntembilimsel tartışmalarda sorunlara adeta zaman-üstü bir ortamda yaklaşıldığını ve farklı tarihsel katmanların dikkate alınmadığını tespit eder. Her şeyi kapsayan mutlak akli kuralların olmadığını ve standartların sınırlı olduğunu savunan Feyerabend, kendini bağlamsal açıklamalardan yana görür. Ancak Feyerabend ne tamamıyla standartsız bir bilim pratiğinden ne de bağlamsal kuralların mutlak kuralların yerine konmasından yanadır. Onun düşüncesine göre bağlamsal kurallar mutlak kurallara eklenmelidir. Bilim tek bir gelenekten müteşekkil değildir ve çoğul olduğu için birçok ve kısmen bağdaştırılmaz standartlar üretir (Akpan, 2005; Anowai ve Okafor, 2018). Kullanılacak standartlar ve izlenecek kurallar ancak belirli bir yapısı olan bir dünyada anlamlıdır. Bu da Feyerabend'in bağlamsalcı ve görelilikçi yanına vurgu yapmaktadır. Feyerabend, aklın tümüyle araştırma tarafından belirlendiği fikrini reddederek doğalcılığı; aklın araştırmaya tümüyle hükmettiğini kabul etmeyerek de idealizmi eleştirir (Feyerabend, 1999, ss. 288-289). Onun için doğru yol bu iki eğilimi birleştirmekten geçer: *"rehberlik edilen etkinliğin parçası olan ve onun tarafından değiştirilen bir rehber düşüncesine varıyoruz"* (vurgu aslında var, Feyerabend, 1999: 288). Yani ne pratikten tamamen kurtulmuş soyut bir rehber standartlar ya da kurallar seti ne de üstünkörü bir rehber aracılığıyla düzene kavuşacak olan karışık yapıda ve ayrıksı bir pratik tanımlar. Aksine bunların etkileşimini öngörerek, pratikler ve kurallar arasında yeni bir ilişki ortaya koyar.

Feyerabend'in Galileo'ya dair değindiği argümanlardan bir tanesi de meşhur kule argümanıdır. Eğer dünya gerçekten hareket ediyor olsaydı, herhangi bir yükseklikten bırakılan bir cismin hafif bir yatay kayma göstermesi gerekirdi. Ancak, nesnelerin doğrudan aşağıya doğru düştüğünü gözlemliyoruz ve bu da dünyanın sabit olduğu

sonucuna götürüyor. Bu neredeyse tartışılmaz ya da Feyerabend'in deyimiyile doğal bir yorum olarak kabul ediliyordu. Ancak şimdi anlıyoruz ki Galileo sonunda düşen nesnelerin davranışına bakışımızı değiştirmeyi başarmıştır. Düşününürün *Yönteme Karşı*'daki yaklaşımına göre, Galileo'nun bu başarısı onun eşsiz kanıtlara ya da olgulara sahip olmasından kaynaklanmıyordu:

Galileo'nun ifadelerinin de sadece görünüşte argümanlar olduğu seziliyor. Çünkü Galileo propaganda kullanıyor. Söylemek zorunda olduğu entelektüel nedenler yanında psikolojik hilelerden de yararlanıyor. Bu hileler çok başarılı: Onu zafere götürüyorlar. Fakat onlar deneye karşı oluşan yeni tavrı bulandırıyor ve akla yatkın bir felsefe olanağını yüzlerce yıl erteliyorlar. Galileo'nun Kopernikçi görüşü temellendirmek istediği deneyimin kendi verimli hayal gücünün bir imalatından başka bir şey olmadığı ve bunun icat edildiği olgusunu bulandırıyorlar (Feyerabend, 1999, ss. 95-96).

Feyerabend'in *Yönteme Karşı* adlı eserindeki temel argümanı, bilimsel bilgiyi güvenilir bir şekilde üretebilecek evrensel bir yöntemin mevcut olmadığıdır. Bu, bir aşcının mükemmel bir yemek için tek bir tarif olmadığını iddia etmesine benzer. Başarı, bireysel değerlendirme ve adaptasyon gerektiren çeşitli malzemelere ve koşullara bağlıdır. Dahası Feyerabend, Karl Popper özelinde örneklediği metodolojik tekçilik ve dogmatik yanlıslamacılık tutumlarını içerdikleri çelişkiler nedeniyle eleştirmiştir. Bu tutumlardan mustarip filozoflar Galileo'nun dehasını kutlarken, Galileo'nun akranları olsalardı muhtemelen onu sapkın olarak damgalayacak katı metodolojik görüşlere sahiptiler. Bu paradoks, yenilikçi düşüncüyü boğan normlara katı bir şekilde bağlı kalırken genellikle tarihi figürlere saygı gösteren bilimsel ortodoksiye yönelik Feyerabend'in daha geniş kapsamlı bir eleştirisini ortaya koymaktadır (Preston, 2020).

Gözlem ve test etme süreci birbirinden kesin sınırlarla ayrılmış görünmektedir. Zira doğrulama veya eleştiri ancak bilimsel keşifler yapıldıktan sonra başlar. Feyerabend bu kesin görünen ayrımı doğru bulmaz. Araştırmanın bu iki terimi arasında bir etkileşim olmadan bilimin ilerleyebileceğinden şüphe duyar. Yani keşif bağlamı ile doğrulama bağlamı ona göre birbirinden ayrılmaz. Bilimsel teorilerin ortaya konmasını, doğrulanmasını ya da reddini husule getiren siyasi ve ekonomik şartları inceleme teşebbüsü ise bizi test standartlarının bir bilgisine ve hatta eleştirisine götürür. Önemli olan tarihsel (bağlamsal) araştırma ile test usullerinin araştırmasının birbirinden ayrı tutulmamasıdır.

Feyerabend'e göre kesinkes ayrı ele alınması gelenek olmuş ve artık işlevi kalmamış bir diğer ikili karşıtlık da gözlem terimleri ve teorik terimler ayrımıdır. Ona göre öğrenme gözlemden teoriye gitmez; aksine her iki öğeyi de içerir. Dolayısıyla deney, teorik varsayımlardan bağımsız ve ondan önce değildir; aksine teorik varsayımlarla birlikte ortaya çıkar. Teorisiz bir deney ise, tıpkı deneyimsiz bir teori gibi, anlaşılabilir bir şey olacaktır (Feyerabend, 1999, s. 191). Böylece anlaşılabilir ki gözlem önermeleri ve betimlemeler teori-yüklü olmanın da ötesinde tümüyle teoriktir ve gözlem önermeleri ile teorik önermeler arasındaki ayrım anlambilimsel değil tamamen pragmatik bir ayrımdır. Gözlem önermelerinin (Viyana Çevresi terminolojisi ile söylenecek olursa *protokol önermelerinin*) özel 'gözlemsel anlamları' yoktur (Feyerabend, 1999, s. 264-265). Tüm bunlardan hareketle de iddia edilen şudur ki dil bir betimleme aracı değil, bizzat olguların ve gerçekliğin şekillendiricisidir.

Feyerabend'e göre bilimsel standartların evrensel olarak geçerli ve sabit bir biçimde alınamayacağını gördük. Bu durum hem doğa bilimsel araştırmalar hem de kültürel araştırmalar için geçerlidir. Fiziksel ölçüm araçları bile bir fiziksel bölgeden ve bir tarihsel dönemden diğerine değişebiliyor ise " 'gerçekliği' 'görünüştünden' ayıran (kültürel) ölçüm araçları da bir kültürden diğerine veya bir tarihsel evrenden diğerine değişir ve değişmelidir" (Feyerabend, 1999: s. 294). Ölçüm standartlarını bu şekilde algıladığımızda şunu görürüz; en kesin bilimsel olguların bile, onları olgu olarak kavramayı sağlayan değerler boşa çıktığında, kesinlikleri alışıya olur. Bir kültürde hangi bilgi türünün ayrıcalıklı olacağı bizzat o kültürün dinamiklerine, değerlerine ve hatta o kültürde bilgiyi kullanan 'kültürel liderlere' bağlıdır (Feyerabend, 1999, s. 294). Standartların kültürden kültüre değişebilen şeyler olması, yani nesnel standartların olmayışı, Feyerabend'e göre onların "daha az çalışılacağı anlamına gelmez; bilim insanlarının, sadece felsefeci ve ileri gelen bilim insanları tarafından karakteristik bir şekilde bilimsel addedilen bileşenleri değil akla gelebilecek tüm bileşenleri incelemek zorunda oldukları anlamına gelir" (vurgu aslında var, Feyerabend, 2012, s. 326).

Feyerabend, standartların neye göre belirlendiği sorunsalından hareketle bilimin 'teorik otoritesi'ni de aşan bilimin 'toplumsal otoritesi'ne odaklanır. Ve çoğunlukla bu toplumsal otorite devletçe desteklenmekte olduğundan, tıpkı devlet-kilise ayrımı gibi, devlet ve bilim de birbirinden ayrılmalıdır. Bilim, insanların çevre ile başa çıkabilme araçlarından ve geleneklerinden sadece biridir; yegâne değildir. Bu yüzden özgür bir toplum tüm geleneklere eşit haklar tanıyan ve iktidar mevkilerinde tüm gelenekleri eşit temsil edebilen bir toplumdur (Feyerabend, 1999, s. 284). Acaba göz ardı edilen alternatif gelenekler eşit rekabet şartları içinde ve tarafsız bir ortamda gerçekten bilimle boy tme imkânı verilerek ve akılcı bir temelde mi gözden düşmüşlerdir; yoksa bu gözden düşme baskılar sonucu mu olmuştur? Feyerabend'in yanıtı tabii ki bu gözden düşürülmenin askeri, siyasi ve ekonomik baskılar sonucu oluştuğu yönündedir. Bilim dışı geleneklere hiçbir zaman bilim karşısında eşit bir şans verilmemiştir. Dahası, Batı bilimi standartları dışındaki bölgesel uygulamalar ve yerel tıp yöntemleri, bilim standartları dairesi dışında tutulmuş; Hopi, Çin, Hint ve Afrika örneklerinde olduğu gibi kadim geleneklerin kazanımlarının neredeyse tamamı göz ardı edilmiştir (Feyerabend, 1991, ss. 164-166, 207, 216; Akpan, 2005, ss. 56-59; Anowai ve Okafor, 2018, ss. 56-59). Dolayısıyla, der Feyerabend, beğendikleri gelenekleri seçip onlara tabi olmak bir topluluktaki yurttaşların işidir. Böylelikle Feyerabend buraya dek ifade edilen yönleme ilişkin tespitlerini şu iki yargıda toplar:

A- bilimsel sorunlarda yaklaşım ve çözüm tarzı sorunların ortaya çıktığı ortam ve koşullara; dönemin mevcut (formel, deneysel, ideolojik) araçlarına; uğraş sahiplerinin arzularına bağlıdır; bilimsel araştırmanın hiçbir daimî sınır koşulu yoktur.

B- toplumsal sorunlarda ve kültürler arası etkileşim sorunlarında yaklaşım ve çözüm tarzı da sorunların ortaya çıktığı ortam ve koşullara; dönemin mevcut araçlarına; uğraş sahiplerinin arzularına bağlıdır; insani eylemin hiçbir daimî sınır koşulu yoktur (Feyerabend, 2012, s. 349).

4. Feyerabend ve Rasyonalizm

Feyerabend'in rasyonalite kavramına yaklaşımı, onun bilim felsefesindeki genel eleştirel duruşunu yansıtan karmaşık ve çok yönlü bir görünüş sergiler. Feyerabend, sabit veya tekçi karakterdeki bir rasyonalite kavramını benimsemekten ziyade rasyonalizmin,

özellikle de Batı tarzı bir bilimsel rasyonalitenin mutlaklaştırılmasına ve dayatılmasına karşı çıkar (Feyerabend, 1999, ss. 8-9). Onun düşüncesinde rasyonalite, çoğulcu bir anlayışla ele alınır. Bilimsel araştırma ve uygulamaları yöneten evrensel bir yapı ya da değişmez standartlardan ziyade, farklı bağlamlarda farklı ihtiyaçlara yanıt verebilecek şekilde gelişmiş yerel rasyonalite biçimlerinin varlığı kabul edilir (Motterlini, s. 308; Akpan, 2005, s. 61). Feyerabend'e göre modern akıl da dahil olmak üzere tüm akılcı gelenekler, tarihsel ve kültürel olarak şekillenmiş olup görelidir (Feyerabend, 1999, ss. 6-11). Bu bağlamda Feyerabend Batı tarzı olarak nitelendirebileceğimiz türden bir rasyonalizmi yoğun şekilde eleştirmekle birlikte kendisinin de bir tür rasyonalist olduğunu kabul etmekten geri kalmaz.

Feyerabend, rasyonalizmi Batı biliminin ayrılmaz bir parçası, hatta onun ideolojik temeli olarak görür. Bu bağlamda, bilimsel rasyonalitenin diğer bilgi biçimleri, özellikle de bilimsel olmayan veya yerel bilgi sistemleri üzerinde kurduğu tahakküme şiddetle karşı çıkar. Ona göre bilimsel rasyonalite, kendisini evrensel ve üstün bir bilgi formu olarak sunarak diğer bilgi biçimlerini değersizleştirmekte ve marjinalleştirmektedir. Bu durum hem epistemolojik hem de etik açıdan sorunludur, çünkü farklı bilgi biçimlerinin kendi bağlamları içinde değerli olabileceğini ve insanlığın bilgi mirasının çeşitliliğini yansıttığını göz ardı eder (Feyerabend, 1999, s. 8). Ona göre bilim, kendi sınırları içinde değerli bir uğraştır, ancak bilimsel yöntemin ve rasyonalitenin diğer bilgi biçimleri üzerinde dayatılması, insanın özgürlüğünü ve yaratıcılığını sınırlar. Feyerabend, bilimin kendisine değil, onun akılcı bir kalıba hapsedilerek yöntembilimsel bir cendere içinde sunulmasına ve bu şekilde bir vesayet aracı olarak kullanılmasına karşıdır (Demir, 2000, s. 132). Çünkü bu durum, bilimin demokratikleşmesi ve halkın bilimsel süreçlere katılımına engel teşkil eder. (Feyerabend, 1999, s. 23). Sayılan olumsuz yönleriyle rasyonalizm, "tüm bilim insanlarının ve bilim severlerin kapıldığı bir çılgınlık" haline gelmiştir (Feyerabend, 2015, s. 46).

Feyerabend'in rasyonalizm eleştirisi, onun bu kavramı sadece söyleyecek sözü olmayanların bir sığınağı ve sıklıkla insanların kontrol altına alınması için kullanılan bir araç olarak görmesinin ötesine geçer. Ona göre, rasyonalizm, karmaşık ve çok katmanlı gerçekliği basitleştiren, farklı bakış açıları arasındaki anlayış ve iletişimi engelleyen, hatta bazen bu farklılıkları abartarak çatışmaları körükleyen bir dogmatizm aracıdır. Feyerabend, Kuhn'la neredeyse aynı dönemlerde geliştirdiği eşölçülemezlik kavramını, bu türden bir indirgemeci anlayışı eleştirmek adına önemsemiş ve kullanmıştır. *Bilim Üzerine Üç Söyleşi'*de düşünürün dile getirdiği üzere, farklı kültürler veya bilimsel paradigmlar arasındaki farklılıklar, bir anlaşmazlık veya karşılaştırmazlık (ölçüştürülemezlik) sorunu yaratmaz; aksine bu farklılıklar, karşılıklı öğrenme ve içerik zenginleşmesi için bir fırsat sunar (Feyerabend, 1995, ss. 172-174).

Tüm bunlarla birlikte Feyerabend, kendisinin de bir tür rasyonalist olduğunu kabul eder. Ancak onun rasyonalizm anlayışı, bilimsel rasyonalizmden önemli ölçüde farklıdır. Bilimsel rasyonalistler, evrensel ve değişmez kuralların varlığına inanırken, Feyerabend bu tür kuralların reddedilmesi gerektiğini ve insanların kendi normlarını kendilerinin belirlemesi gerektiğini savunur (Feyerabend, 2007, ss. 110-111). Ona göre normlar, yeni deneyimler ve bilgiler ışığında sürekli olarak yeniden değerlendirilmeli

ve gerektiğinde değiştirilmelidir. Feyerabend, insanın yeni rasyonalite biçimleri yaratma potansiyeline sahip olduğunu vurgular ve bu görüşü nedeniyle kendisini bulunduğu döneme ait "rasyonalizmin amansız bir düşmanı" olarak tanımlar (Feyerabend, 2007, s. 120). Onun bu sözde akılcılık düşmanlığı aslında ne gerçek anlamda bir bilim düşmanlığı ne de görüldüğü gibi bir akılcılık düşmanlığıdır. Feyerabend, esasen bilimsel bilginin yapısal temelleri ve sınırlarına dair eleştiri geliştirirken mevcut bilimsel rasyonalizmin kimi belirgin türlerine karşı rasyonalizmin kendi olanaklarıyla hücum eden bir şüpheci ve bir retorik ustasıdır (Mottlerini, 2006, s. 309). Döneminin Popper gibi varsayım-yanlışlama çizgisini benimsemiş ya da hakikate birikimsel bir ilerlemecilikle yaklaşan bir bilimsel bilgi kavrayışına sahip klasik ekoldeki rasyonalistlere düşman olmakla birlikte Feyerabend, kendisini 'çok özel bir akılcı' olarak tanımlamaktadır. Buna göre o, hâkim rasyonalizm anlayışını eleştirirken Lessing ve Heine gibi figürleri örnek göstererek kendi rasyonalizm anlayışını ortaya koymaktadır. Rasyonalizm, değişime açık, dogmalardan uzak, sorgulayıcı, bağlamsal problemlere ve yerel çözüm uygulamalarına duyarlı olmalı ve özgür düşüncüyü teşvik etmelidir. Bu nedenle Feyerabend, katı kurallara dayalı geleneksel rasyonalizm anlayışına karşı çıkarak, kendisinin de bir tür rasyonalist olduğunu, ancak bu rasyonalizmin daha özgürlükçü, çoğulcu ve insan odaklı bir anlayış olduğunu savunur (Feyerabend, 2007, ss. 126-128). *Anarşizm Üzerine Tezler*'in Türkçe basımına editörün önsözünde bu hususta önemli bir tespit yer almaktadır:

Her ne kadar sık sık 'aklı' ortadan kaldırmaya çalışmakla suçlandıysa da, Feyerabend'in amacı bu değildi. O, daha çok, "akılcılık satanların" (örneğin, Popper'in) maskesini düşürmek ve aklın, sadece insanlara günlük yaşamlarında karşılaştıkları sorunların çözümünde yardımcı olan bir şey olduğunu göstermek istiyordu. Bu nedenle, bütün akıl satıcılarını hem anlaşılır bir dille konuşmaya hem de yazmaya çağırmıştır. Züppece sözcük kullanımları onda ya korkunç bir nefret ya da şüphe uyandırıyordu (Feyerabend, 2007, s. 14).

Nihayetinde Feyerabend'in rasyonalite kavramına yaklaşımı, onun bilim felsefesindeki genel eleştirel duruşunu yansıtmaktadır. Onun düşüncesinde rasyonalite, statik ve evrensel bir kavram değil, sürekli olarak yeniden değerlendirilmesi ve yeniden yaratılması gereken dinamik bir süreçtir. Bu yaklaşım, Feyerabend'in genel olarak bilimsel dogmatizme ve bilimsel yöntemin katı bir şekilde uygulanmasına karşı çıkışıyla da uyumludur. Ona göre, bilimsel ilerleme, çeşitli düşünce ve yöntemlerin serbestçe rekabet edebildiği bir ortamda daha iyi gerçekleşebilir. Bu nedenle Feyerabend, rasyonalitenin de tek bir kalıba sığdırılmayacağını ve farklı bağlamlarda farklı rasyonalite biçimlerinin geçerli olabileceğini savunur.

5. Feyerabend'in Alımlanışı ve Mirası

Feyerabend'in fikirlerinin kimi eleştirmenler tarafından bilime karşı bir saldırı olarak algılanması, onun zaman zaman polemikçi ve alışılmışın dışında bir üslup kullanmasından da etkilenmiş olabilir. Örneğin *Özgür Bir Toplumda Bilim* adlı kitabının bir bölümüne "Bilim Birçok İdeolojiden Yalnızca Biridir ve Din Devletten Artık Nasıl Ayırsa Bilim de Devletten Ayrılmalıdır" (Feyerabend, 1991, s. 130) başlığını vermiştir. Yine aynı kitabında eleştirmenlerine doğrudan yanıt verdiği bölüme "Cahillerle Konuşmalar" başlığını atmasının da Feyerabend'in tartışmacı retorikini yansıttığı

söylenbilir (Feyerabend, 1991, s. 150). Bu da bizi Paul Feyerabend'in gerçekten de bilimin en zorlu muhalifi olup olmadığını yeniden değerlendirmeye sevk etmektedir. Galileo'ya benzer şekilde, Feyerabend'in *Yönteme Karşı* kitabı da gerçek karşı argümanlar yerine yerleşik tepkilerden oluşan bir bariyerle karşılaşmıştır. Bu nedenle Feyerabend, görüşlerini etkili bir şekilde aktarmak için psikolojik taktikler kullanarak Galileo'yu taklit etmiştir. Bu durum şu soruyu akla getirmektedir: Feyerabend de Galileo'nun yöntemsel ilerleyişine benzer şekilde bağlamsal manevralardan ve teoriksal yamalardan istifade etmiş midir? Süreç içerisinde mantıkçı pozitivistten uzaklaşan Feyerabend, radikal bir değişim sürecine girmiştir. Feyerabend'deki değişimin ürünü olan *Yönteme Karşı* da felsefe camiasında infial yaratmış olan önemli bir eserdir. Ancak Feyerabend'in bilim felsefesi alanında ufuk açıcı bir eser olan bu kitabı genellikle yanlış bir şekilde doğrudan bilimin kendisine yönelik bir saldırı olarak yorumlanır. Ancak bu yorum Feyerabend'in argümanının nüansını gözden kaçırmaktadır. Feyerabend bilimi bir bütün olarak gözden düşürmekten ziyade, bilimin ne olması gerektiğini tanımlayan katı teorik yapıları ve evrensel geçerlilik iddiasındaki metodolojileri eleştirmektedir. 'Anarşist' bir bilgi teorisini savunan yaklaşımı, bilimsel araştırmanın reddedilmesi için değil, kapsamının genişletilmesi için bir çağrıdır.

Çeşitli bitkilerle ilgilenen bir bahçıvan örneği Feyerabend'in tavrını aydınlatmaya yardımcı olabilir. Eğer bahçıvan sadece tek bir bakım yöntemi kullanacak olursa - örneğin birbirinden çok farklı gereksinimleri olan bitki toplulukları için ısrarla aynı su miktarı kullanıldığında görüleceği gibi - birçok bitki kaçınılmaz olarak yok olacaktır. Feyerabend, bilimin çeşitli uygulamalarına ve disiplinlerine tek bir bilimsel yöntem dayatmanın da benzer şekilde kısıtlayıcı ve potansiyel olarak zararlı olduğunu savunur. Bilimin de tıpkı bahçecilik gibi esneklik gerektirdiğini ve herkese uyan tek bir yaklaşıma değil, çeşitli alanların bağlam ve ihtiyaçlarına uyum sağlamaya gereksinim duyduğunu öne sürer (Anetoh, 2022, s. 11-15). Feyerabend'in en önemli eleştirisi, bilimsel araştırma yapmanın tek bir doğru yolu olduğu fikri olarak niteleyebileceğimiz metodolojik monizm kavramı etrafında odaklanır. Bu sınırlı görüş, düşünürü göre bilimsel ilerlemelerin gerçekte nasıl elde edildiğine dair çoğu zaman gerçeğin karmaşık yapısını göz ardı etmektedir. Feyerabend'e atfedilen 'Ne olursa uyar' (Anything goes) sloganıyla özetlenerek yerilen epistemolojik anarşizm, aslında tüm görüşlerin eşit derecede geçerli olduğu bir göreceliliği onaylamaktan ziyade, bilimsel uygulamada çok sayıda yöntem ve yaklaşımın tanınması, böylece bilimsel araştırmaya dahil edilmesine yönelik bir teşvihtir.

Yanlışlanmış teoriyi koruma ve eşölçülemez görüşleri çoğaltma ilkesinin bilimsel araştırma sürecine kesin pratik faydaları vardır. Ancak, Carrier'a göre hiçbir filozof Feyerabend kadar radikal bir pozisyon benimsememiştir. Carrier, Feyerabend'in metodolojik çoğulculuk ve bilgibilimsel anarşizm görüşleriyle kendi davasını abarttığını ifade eder. (Carrier, 2020, s. 207). Teorilerin sınanma koşullarını artırmaya büyük önem vermesi nedeniyle, teorilerin empirik içeriğini kaybederek dogmaya dönmemesine büyük bir ısrarla odaklanır. Ancak onun bu kuvvetli ısrarı, çoğaltım ilkesi dışındaki teorik erdemleri gölgede bırakmakla sonuçlanır. Bu bakımdan, onun değerlendirmelerinin, sahip olduğu görecelilik yanlısı duruşa ikna gücü yüksek bir dayanak ve haklılaştırma sağlamadığı, kendisine yöneltilen eleştirilerin başında gelmektedir. Öte yandan, Feyerabend'in yaptığı gibi, bilimsel geleneğin diğer gelenekler üzerindeki siyasi ve toplumsal otoritesini paranteze almak adına "tüm gelenekleri birer seçenek olarak tedavülde tutmak. . . felsefi ve epistemolojik tartışmaların ve tezlerin

ötesinde en çarpıcı (ve tehlikeli) karşıt-bilim tezi olarak görünür” (Anlı, 2013, ss. 167-168). Buna göre, tüm geleneklere eşit değer veren bir görecelilik, bilime karşıt siyasi müdahalelere meşruiyet zemini sunacak bir fırsat olarak da görülebilir. Anlı, bundan böyle ancak farklı söylemsel icatlar olarak değerlendirilebilecek olan farklı doğruluk iddialarının ancak bağlamsal olarak karşılaştırılabilir bir mahiyetle sınırlı kaldığını vurgulayarak Feyerabend’i eleştirir. Öyle ki bu bağlamla sınırlı doğrulamalar neticesinde, artık sadece önsel olarak belirlenmiş bir gerçekliğe uygulanan ve “önsel olarak belirlenmiş bir amaç bağlamında en iyi sonucu almaya” yarayan teorik araç gereçlerden bahsedilebilecektir (Anlı, 2013, s. 166).

Ne var ki bu eleştirilere, yine aynı tespitlerden hareketle yanıt vermek ve Feyerabend’in neden bir rasyonalizm karşıtı olmadığını açıklamak mümkündür. Onun felsefi pozisyonuna göre yönetime ilişkin bağlamsal ve yanlışlanıp geçersiz kılınması mümkün pek çok kural mevcuttur; bu kurallar bilim pratiği denen oyunda kimi hamleleri belirliyor olsa da oyunun tüm kurallarını belirleyebilecek tek bir evrensel kural setinden bahsedilemez (Nola ve Sankey, 2000, s. xv-xvi). Tüm geleneklere hakemlik yapacak yüksek düzeyli bir meta-metodoloji de yoktur. Feyerabend’in rakiplerine rasyonalist olmaları nedeniyle saldırıyor olması, onların bilim tarihindeki sapma ve karmaşalarla uğraşmaya devam ederken hala evrensel bir metodoloji peşinde koşma çelişkisi göstermekte olmalarına bağlıdır. Bu bakımdan rakiplerini suçlama tarzı, onun büyük bir rasyonalizm düşmanı olduğu anlamına gelmez; aksine Feyerabend bilimsel araştırma sürecinde kural yokluğundan değil, bağlamsal da olsa uyulması gereken birtakım kuralların varlığından bahsetmektedir (Nola ve Sankey, 2000, ss. 32-33). Sankey, aynı zamanda Feyerabend’in çekişen teori ve geleneklerin çoğulluğunu savunmasından doğrudan bir görecelilik türetilmeyeceğini ileri sürmektedir. Metodolojik kuralların çeşitlenmesine bağlı rasyonel görüş ayrılıkları, insanı doğrudan bir göreceliliğin kucağına atmayacaktır. Bu argüman, bilim sürecinde yürürlükteki metodolojik ve etkin kurallara uyuyor olmanın rasyonel bir haklılaştırma için yeterli olacağı varsayımına dayanmaktadır; bu nedenle de farklı kuralları işleten bilim insanları zihinlere hemen bir görecelilik imgesi getirmektedir. Oysa başvurulmuş tüm metodolojik kurallar rasyonel haklılaştırma gücüne sahip olamayabilir ve bu nedenle metodolojik çoğulculuk doğrudan göreceliliği gerektirmekte değildir (Sankey, 2000, ss. 213-214). Feyerabend’in vurgusu, birbirinden yalıtılmış gelenek ve görüşlerin kendi başlarına varlığını devam ettirmesini savunan bir görecelilikten ziyade, farklı gelenek, uygulama ve kural setlerinin eleştirel olarak çekişip ‘diyalektik bir etkileşim’ içinde bulunmasını öne çıkaran bir çoğulculuk üzerindedir (Nola ve Sankey, 2000, s. 35).

Nihayetinde Paul Feyerabend’in bilim üzerine düşünceleri oldukça radikal bulunmakla kalmamış, aralarında felsefeciler ve bilim insanlarının da yer aldığı pek çok isim düşünürü bir bilim düşmanı olarak tanımlamıştır.⁹ 1987 yılında meşhur bir bilim dergisi olan *Nature*’da iki fizikçi tarafından kaleme alınan “Where Science Has Gone Wrong” (“Bilim Nerede Hataya Düştü?”) adlı makale ise daha da ileri giderek Feyerabend’i

---

⁹ Bkz. Horgan, J. (2016). Was Philosopher Paul Feyerabend Really Science’s ‘Worst Enemy’? *Scientific American*. Erişim Tarihi: 06 Mart 2024, <https://www.scientificamerican.com/blog/cross-check/was-philosopher-paul-feyerabend-really-science-s-worst-enemy/> ve Munévar, G. (2000). Preface. *The Worst Enemy of Science? Essays in Memory of Paul Feyerabend* (J. Preston, G. Munévar, D. Lamb, Ed.) içinde (ss. v-vi). New York; Oxford: Oxford University Press.

“akademik felsefenin Salvador Dali'si ve şu anda bilimin en büyük düşmanı” olarak tanımlamıştır (Theocharis & Psimopoulos, 1987, s. 596). Cemal Güzel'in Feyerabend eleştirisi de bu sert değerlendirmelerin bir örneğini sunar. Güzel, Feyerabend'in bilimsel yöntemlere yönelik eleştirilerini, onu adeta "postmodernist" ve hatta "anti-semitist" gibi aşırı uçlara çekebilecek bir anlamda kurgular. Örneğin, Feyerabend'in bilimsel normlara eleştirilerini, her türlü görüşün -anti-semitizm de dahil- savunulabilir olduğu anlamına gelecek şekilde farklı bir konuma doğru çeker (Güzel, 2008, s. 4-7). Bu, Feyerabend'in düşüncelerine yönelik oldukça indirgemeci bir yaklaşım kabul edilebilir. Feyerabend, elbette ki bilim anlamında daha demokratik ve çoğulcu bir yapıyı savunmaktadır, ancak bu onun etik ve ahlaki değerleri hiçe saydığı anlamına gelmez.

Günümüzde Feyerabend'i halen bilim düşmanı olarak kabul eden görüş oldukça yaygın olsa da tersi yönde görüş bildiren çalışmaların sayısı da giderek artmaktadır. Örneğin J. Preston, G. Munévar, & D. Lamb tarafından editörlüğü üstlenilen *The Worst Enemy of Science? (Bilimin En Büyük Düşmanı mı?)* adlı kitabın girişinde yukarıdaki iddialara atıfla şöyle denmektedir: “Bir zamanlar *Nature*'da ‘bilimin en büyük düşmanı’ olarak tanımlanan Paul Feyerabend, bilimin düşmanı değildi. Aksine, bilimin ne kadar karmaşık ve heyecan verici olduğunu ve nasıl hem daha verimli hem de daha insancıl olabileceğini göstermekteydi.” (Munévar, 2000, s. v-vi) Yine *Interpreting Feyerabend (Feyerabend'i Anlamak)* başlıklı benzer bir çalışmada şu görüş dile getirilmektedir: “O zamandan bu yana Feyerabend'in felsefesine olan ilgi katlanarak artmış [...] Feyerabend'e adanmış çok sayıda konferans ve makale ortaya çıkmıştır. Görünüme göre şimdi, her zamankinden daha fazla, Feyerabend'i yeniden ciddiye almaya başlayabilecek durumdayız” (Bschrir vd., 2021, s. 7). Feyerabend yalnızca evrensel açıklamaları değil, bağlamsal ve tarihsel unsurları da hesaba katmaktan yanadır. Yeni bilim teorileri ve alternatif yöntem bilgisi üretmek peşinde de koşmaz, zira bu çabanın akla yatkın olmadığını savunur. Ona göre ihtiyaç duyulan bilgi, teorilerden değil ancak bilim pratiğine katılarak elde edilebilir. Bu anlamda bilim pratiğini bilim felsefesi ve yöntemsel düşünüşün önüne koyar. Kendisini bilime karşıymış gibi gösteren eleştirmen yorumlarına, bilim pratiğine olan saygısını belirterek yanıt verir. Aynı zamanda yönteme karşı tutumundan ötürü kendisine yakıştırılan ‘ne olsa uyar’ şiarının kendisine ait bir slogan olmadığını vurgular. *Yönteme Karşı ve Özgür Bir Toplumda Bilim* adlı kitaplarındaki vaka incelemelerinin ‘ne olsa uyar’ sloganıyla özetlenemeyeceğini belirtir (Feyerabend, 2012, s. 325). Feyerabend, yönteme ilişkin her kuralın kendi uygulama bağlamı dışında mutlaka karşıt-örneklerle yüz yüze geldiği durumların çokluğu karşısında, evrensel yöntem kuralları aramaya düşkün olan rasyonalistlere uyabilecekleri tek evrensel kuralı şaka yoluyla bu sloganı kullanarak ifade eder. Ne var ki, büyük bir ironinin sonucu olarak, slogan kendi felsefesini özetleyen bir formül olarak kendi üzerine yapışıp kalır. Bu bakımdan Feyerabend, bilim tarihindeki çizgisel olmayan ilerlemelere vurgu yapıp bilimi tek tipleştirici bir akılcılığın ve siyasi iktidarların tahakkümünden kurtarmaya çalışan, Lakatos'un yakıştırmasıyla, bir bilim ‘anarşisti’dir. Onun bu tutumu, demokrat ve özgürlükçü bir tutumdur. Feyerabend'i eleştirenler, onu tutarsızlık ve görecelilikle suçlamakta, görüşlerinin nesnel bilgi arayışını baltaladığını öne sürmektedirler. Bilim felsefesinde bir ‘anarşistin’ çelişkilerle düşmeden rasyonel eleştirilere karşı nasıl savunma yapabileceğini sorgularlar. Ancak bu şüphecilik, Feyerabend'in bilimsel araştırmanın daha esnek bir şekilde anlaşılmasını teşvik eden felsefesinin özünü gözden kaçırmaktadır. O, tekçi metodolojik akılcılığı savunan kimi rasyonalizm tiplerini elimine ederken, sanıldığı gibi irrasyonalizm lehine pozitif önermeler ileri sürüyor değildir (Munévar'dan aktaran Motterlini, 309). Bu

bakımdan o, rasyonelliğin terk edilmesini savunmamakta, ancak ilerlemenin çoğu zaman yerleşik yöntemlerden sapmaktan geçtiğini öne sürmektedir.

6. Sonuç

Feyerabend, bilimsel araştırma süreçlerine etki ettiği göz ardı edilegelmiş kimi toplumsal ve siyasi unsurları önemseyen bir bilim felsefecisidir. Onun bu tarihsel tutumu sonucu ileri sürdüğü tespitler, bilim sosyolojisine uzun bir süre katkı sağlamıştır. O, bilimsel rasyonalitenin tekçi metodolojisini, yöntemsel ve felsefi bir çoğulculuk perspektifinden eleştirmiştir. Epistemolojik ve felsefi çoğulculuğunu ise demokratik (ve toplumsal göreceliğe uygun) bir tavırla birleştiren, toplumda farklı bakış açılarına eşit değer vermeyi buyuran liberal bir düşündürüdür. Bilim pratiği ile bilim felsefesini birbirinden ayırarak, teorilerin tıkanıp çözümsüz kaldığı noktada bilimsel süreçlerin hep işleyegeldiğine vurgu yapar. Bu anlamda bilim felsefesi metodolojilerinin ve ultra rasyonalist modellerin tarihsel sıçramaları ve yön değişimlerini açıklamakta yetersiz kaldığını dikkatlere sunar. Epistemolojik meselelerin altında yatan metafizik ya da spekülâtif karakterli varsayımları açığa çıkarmaya çalışarak, bilim tarihinin zannedildiği gibi çizgisel ilerleyişe sahip ve yekpare bir mantık şemasıyla işleyen tutarlı bir bütün olmadığını gözler önüne serer. Bunu yaparken ise belirgin bir felsefi pozisyona bağlı kalmaksızın, çeşitli konulara yerleşerek yazmayı sürdürmüştür. Cesur ve yaratıcı iddialarda bulunmaktan, spekülâtif karşılaştırmalar yapmaktan ve birbiriyle çelişen bakış açılarını geçici olarak benimseyebilmekten asla çekinmemiştir. Kitap uzunluğundaki yapıtlarının kimileri, konusuna ilişkin bir dizi içkin eleştiriden oluşan, parçalı ilerleyişe sahip yazılardır.

Feyerabend farklı gelenekler arasında diyalogu teşvik ederek – tıpkı doğada biyoçeşitliliği ve dayanıklılığı artıran çapraz tozlaşma gibi – bilimin daha sağlam ve kapsamlı hale gelebileceğine inanmaktadır. Bu yaklaşım kesinliği ve ampirik gücü çok değerli olsa da bilimin, bilginin tek hakemi olmadığını kabul eder. Diğer anlayış biçimleri, bilimin tek başına gözden kaçırabileceği veya hafife alabileceği içgörüler sunabilir. Dahası, bilim ve felsefe arasında karşılıklı fayda sağlayan bir ilişkiyi teşvik etmek çok önemlidir. Her bir disiplin bir diğerini aydınlatıp bilgilendirebilir; böylece hiçbirinin tek başına başaramayacağı ilerlemelerin önü açılmış olur. Böyle bir sinerji, karmaşık küresel sorunların tek bir alanın sağlayamayacağı çok yönlü çözümler gerektirdiği bir çağda özellikle hayati önem taşımaktadır. Dolayısıyla, Feyerabend'in eleştirisi bilimin değerini azaltmak yerine bizi daha geniş bir felsefi angajmanın bilimsel araştırmayı nasıl zenginleştirebileceğini yeniden düşünmeye davet etmektedir. Feyerabend'in anarşist yöntem(sizlik) çağrısı, temelde bilimde alçakgönüllülük, açıklık ve kapsayıcılık çağrısıdır. Bilgi arayışının farklı yaklaşım ve bakış açılarından büyük fayda sağlayan kolektif bir çaba olduğunu kabul etmeye yönelik bir davettir. Bu karşılıklı bağımlılığın tanınması ve benimsenmesi, çağımızın en acil sorunlarından bazılarını ele almanın anahtarı olabilir ve felsefe ile bilim arasındaki iş birliğini yalnızca yararlı değil, aynı zamanda gerekli kılar. Zira Feyerabend'in bilim felsefesine katkıları, onun bilimsel bilginin doğası, sınırları ve toplumsal etkileri hakkındaki derinlikli ve eleştirel düşüncesiyle şekillenmiştir. Feyerabend, bilimsel araştırmanın sadece epistemolojik bir süreç olmadığını aynı zamanda derin bir şekilde sosyal ve politik bir süreç olduğunu savunarak, bilimsel rasyonalizmin ve metodolojik monizmin eleştirel bir analizini sunmuştur. Bu bağlamda, sıklıkla "bilim düşmanı" olarak nitelendirilse de bu yakıştırmanın onun düşüncelerinin karmaşıklığını ve nüanslarını göz ardı ettiği

söylenbilir. Feyerabend, bilimi bir bütün olarak reddetmek yerine onu tek bir doğru metodolojiye hapseden katı yaklaşımları eleştirir. Onun "metodolojik anarşizm" olarak adlandırdığı yaklaşımı, bilimsel araştırmada çeşitlilik ve yaratıcılığı teşvik etmeyi amaçlar. Feyerabend, bilim insanlarını dogmatik düşünce kalıplarından kurtulmaya ve farklı yöntemleri, hatta bazen sezgisel ve spekülatif yaklaşımları denemekten çekinmemeye çağırır. Ona göre bilimsel ilerleme, katı kurallara bağlı kalmak yerine, farklı fikirlerin ve yöntemlerin serbestçe rekabet edebildiği bir ortamda daha iyi gerçekleşebilir. Bu nedenle Feyerabend'in metodolojik anarşizmi, aslında bir kaos veya keyfilik çağrısı değil, bilimsel araştırmanın doğasında var olan çeşitliliği ve yaratıcılığı tanıma ve teşvik etme çağrısıdır.

Feyerabend'in bilimsel çoğulculuk anlayışı, onun metodolojik anarşizminin doğal bir uzantısıdır. O, bilimsel bilginin tek bir doğru yöntemle elde edilemeyeceğini, farklı disiplinlerin ve hatta farklı kültürlerin kendi bilgi üretim biçimlerine sahip olabileceğini savunur. Bu bağlamda, Batı merkezli bilim anlayışının evrensellik iddiasını eleştirerek, farklı bilgi sistemlerinin kendi bağlamları içinde değerli olabileceğini vurgular. Feyerabend'e göre, bilimsel araştırma, farklı perspektiflerin ve yöntemlerin bir arada var olabildiği, birbirleriyle etkileşime girebildiği ve hatta çatışabildiği dinamik bir süreçtir. Bu çoğulcu yaklaşım, bilimsel bilginin daha zengin, kapsamlı ve yaratıcı olmasını sağlayabilir.

Feyerabend'in bilim felsefesine bir diğer önemli katkısı, bağlamsal kuralların önemini vurgulamasıdır. O, bilimsel araştırmanın sadece soyut ve evrensel ilkelere göre değil, aynı zamanda belirli tarihsel, kültürel ve sosyal bağlamlar içinde şekillendiğini savunur. Dolayısıyla, bilimsel yöntemlerin ve standartların da bu bağlamlara duyarlı olması gerektiğini belirtir. Feyerabend'e göre, bilimsel araştırmanın belirli bir bağlamdan soyutlanması, onun gerçek dünya sorunlarına çözüm üretme kapasitesini sınırlayabilir. Bu nedenle, bilim insanlarını sadece teorik düşünceyle değil, pratik uygulamalarla da ilgilenmeye ve bilimsel bilgiyi toplumun ihtiyaçlarına hizmet edecek şekilde kullanmaya teşvik eder.

Feyerabend'in eşölçülemezlik kavramı, onun da kullandığı bilimsel bilginin göreliliğini ve tarihselliğini vurgulayan önemli bir kavramdır. Ona göre, farklı bilimsel paradigmlar veya teoriler, sadece farklı kavramsal çerçevelere sahip olmakla kalmaz, aynı zamanda farklı ontolojik varsayımlara da dayanabilir. Bu nedenle, bu paradigmlar veya teoriler arasında tam bir karşılaştırma veya ölçme yapmak mümkün değildir. Feyerabend bu eşölçülemezlik durumunun, bilimsel ilerlemenin doğasında var olan bir özellik olduğunu ve farklı paradigmlar arasındaki geçişlerin, sadece rasyonel argümanlara değil, aynı zamanda sosyal, psikolojik ve hatta retorik faktörlere de bağlı olduğunu savunur. Bu yaklaşımı, bilimsel bilginin nesnellik ve kesinlik iddialarına meydan okuyarak, bilimsel araştırmanın daha karmaşık ve çok boyutlu bir süreç olduğunu gösterir.

Feyerabend'in bilim felsefesine katkıları, onun bilimsel bilginin doğası, sınırları ve toplumsal etkileri hakkındaki derinlikli ve eleştirel düşüncesiyle şekillenmiştir. Onun metodolojik anarşizm ve bilimsel çoğulculuk gibi kavramları, bilimsel araştırmanın daha yaratıcı, esnek ve kapsayıcı bir şekilde yürütülmesi gerektiğini savunur. Feyerabend'in mirası, bilim felsefesi ve bilim sosyolojisi alanlarında yankılanmaya devam etmekte ve bilimsel bilginin sadece teknik bir uzmanlık alanı değil, bunun

yanısıra toplumsal ve etik sorumlulukları olan bir insan etkinliği olduğunu hatırlatmaktadır. Onun fikirleri, bilim insanlarını ve filozofları, bilimsel uygulamaların ardındaki varsayımlarla değerleri sorgulamaya ve bilimin toplumla daha demokratik ve kapsayıcı bir ilişki kurmasına yardımcı olacak yeni yollar aramaya teşvik etmeye devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akpan, C. O. (2005). Feyerabend's Philosophy of Science and its Implications for National Development in Africa. *Journal of Indian Council of Philosophical Research (JICPR)* (4), 45-55. <https://philarchive.org/rec/AKPFPO>
- Anetoh, B. C. (2022). An Evaluation of Paul Feyerabend's Anarchical Approach in Philosophy of Science. *Aquino Journal of Philosophy*, 2 (1), 11-21.
- Anlı, Ö. F. (2013). Bir Karşıt-Bilim Tezi Olarak Dilsel Görelilik: Wittgenstein, Kuhn, Rorty, Feyerabend. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 15, 145-169.
- Anowai, E., Okafor C. (2018). Relevance of Feyerabend's Scientific Anarchism to Scientific Advancement in Nigeria. *Open Journal of Philosophy*, 8, 506-521. <https://doi.org/10.4236/ojpp.2018.85035>
- Barker C., Pistrang N. (2005). Quality Criteria Under Methodological Pluralism: Implications for Conducting and Evaluating Research. *American Journal of Community Psychology*. 35 (3), 201-212.
- Barker C., Pistrang N., Elliott R. (2002). *Research Methods in Clinical Psychology: An Introduction for Students and Practitioners*. Malden: Wiley Blackwell.
- Bschir, K., Shaw, J. (2021). Introduction: Paul Feyerabend's Philosophy in the Twenty-First Century. *Interpreting Feyerabend: Critical Essays* (K. Bschir, & J. Shaw, Ed.) içinde (ss. 1-10). Cambridge; New York: Cambridge University Press.
- Carrier, M. (2020). Tarihsel Yaklaşımlar: Kuhn, Lakatos ve Feyerabend. (Ö. F. Anlı, Çev.) *Bilim Felsefesi*, (J. R. Brown, Ed.) içinde (ss. 187-212). Ankara: Fol Kitap.
- Demir, Ö. (2000). *Bilim Felsefesi*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Farrell, R. P. (2011). *Feyerabend and Scientific Values: Tightrope-Walking Rationality*. Dordrecht: Springer.
- Feyerabend, P. (1962). Explanation, Reduction and Empiricism. *Scientific Explanation, Space, and Time. Minnesota Studies in the Philosophy of Science, Vol. III*. (H. Feigl and G. Maxwell, Ed.) içinde (28-97). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Feyerabend, P. (1981). *Realism, Rationalism and Scientific Method: Philosophical Papers: Volume 1*. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
- Feyerabend, P. (1991). *Özgür Bir Toplumda Bilim* (A. Kardam, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Feyerabend, P. (1995). *Bilgi Üzerine Üç Söyleşi* (C. Güzel, L. Kavas, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Feyerabend, P. (1997). *Vakit Öldürmek: Otobiyografi* (N. Çatlı, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Feyerabend, P. (1999). *Yönteme Karşı* (E. Başer, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Feyerabend, P. (2007). *Anarşizm Üzerine Tezler* (E. Altınsöz, Çev.). İstanbul: Öteki Yayınevi.

Feyerabend, P. (2012). *Akla Veda* (E. Başer, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Feyerabend, P. (2015). *Bilimin Tiranlığı* (B. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Güzel, C. (2008). Postmodern Bilim Anlayışının Olumsuz Sonuçları. *Yeditepe'de Felsefe*. 7, 1-14.

Horgan, J. (2016). Was Philosopher Paul Feyerabend Really Science's 'Worst Enemy'? *Scientific American*. Erişim Tarihi: 06 Mart 2024, <https://www.scientificamerican.com/blog/cross-check/was-philosopher-paul-feyerabend-really-science-s-worst-enemy/>

Hoyningen-Huene, P. (1990). Kuhn's Conception of Incommensurability. *Studies in History and Philosophy of Science*, 21 (3), 481-492. DOI: 10.1016/0039-3681(90)90006-T

Hoyningen-Huene, P. (2005). Three Biographies: Kuhn, Feyerabend, and Incommensurability. *Rhetoric and Incommensurability* (R. A. Harris, Ed.) içinde (ss. 150-175). Indiana: Parlor Press.

Kuhn, T. S. (1970). *The Structure of Scientific Revolutions*. İkinci basım. Chicago: The University of Chicago Press.

Motterlini, M. (2006). Paul K. Feyerabend. *The Philosophy of Science: An Encyclopedia Vol. 1* (S. Sarkar, J. Pfeifer, Ed.) içinde (ss. 304-310). New York; London: Routledge.

Munévar, G. (2000). Preface. *The Worst Enemy of Science? Essays in Memory of Paul Feyerabend* (J. Preston, G. Munévar, D. Lamb, Ed.) içinde (ss. v-vi). New York; Oxford: Oxford University Press.

Nola, R., Sankey H. (2000). A Selective Survey of Theories of Scientific Method. *After Popper, Kuhn and Feyerabend: Recent Issues in Theories of Scientific Method* (R. Nola, H. Sankey, Ed.) içinde (ss. 1-65). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Nola, R., Sankey H. (2000). Introduction. *After Popper, Kuhn and Feyerabend: Recent Issues in Theories of Scientific Method* (R. Nola, H. Sankey, Ed.) içinde (ss. xi-xix). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Oberheim, E. (2006). *Feyerabend's Philosophy*. Berlin: Walter de Gruyter.

Preston, J. (2020). Paul Feyerabend. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (E. N. Zalta, Ed.). URL: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/feyerabend/>

Sankey, H. (2000). Methodological Pluralism, Normative Naturalism and the Realist Aim of Science. *After Popper, Kuhn and Feyerabend: Recent Issues in Theories of Scientific Method* (R. Nola, H. Sankey, Ed.) içinde (ss. 211-229). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Theocharis, T., Psimopoulos, M. (1987). Where Science Has Gone Wrong. *Nature*, 329 (6140), 595-598.

Worrall, J. (2000). Kuhn, Bayes, and 'Theory-Choice': How Revolutionary is Kuhn's Account of Theoretical Change? *After Popper, Kuhn and Feyerabend: Recent Issues in Theories of Scientific Method* (R. Nola, H. Sankey, Ed.) içinde (ss. 125-151). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.